

DEMOKRACIE, PRAVDA & MÉDIA

aneb Jak se vyznat ve složitém světě

Výuka k aktivnímu občanství
a kulturní toleranci

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

Projekt „Občanské interkulturní vzdělání
– Aktivní občanství a kulturní tolerance“ je spolufinancován EU.

Projekt Občanské interkulturní vzdělání

– Aktivní občanství a kulturní tolerance

Vzdělávací program usiluje o rozvoj argumentačních kompetencí a mediální orientace žáků středního vzdělávání. Reaguje na situaci, kdy v ČR dochází k radikalizaci společnosti a nárůstu negativních postojů vůči cizincům a národnostním menšinám, a to zejména v důsledku mediální reprezentace cizinců či Romů a kvůli vrůstající relativizaci pravdivosti v médiích.

Multikulturní centrum, z. s., je nevládní neziskovou organizací, jejímž hlavním cílem je respekt k lidským právům a jejich podpora, politická rovnost a zmenšení sociálních rozdílů. Je aktivní na poli vzdělávání, výzkumu a veřejných debat spojených s migrací a interetnickými vztahy.

Organizace chce přispívat k tomu, aby se školy, úřady či pracoviště dokázaly přizpůsobit dopadům, které jim a české společnosti přináší mezinárodní migrace. Stranou jejich zájmu nezůstává ani rasismus vůči Romům nebo historická témata. Vychází z historie a dědictví „multikulturní“ Prahy, které se snaží reflektovat pro současnost.

Hlavní aktivity Multikulturního centra:

- ✓ interkulturní vzdělávání pro učitele a žáky,
- ✓ školení o práci s předsudky u žáků,
- ✓ mediální výchova,
- ✓ poznávání multikulturní historie Prahy prostřednictvím tematických procházek,
- ✓ specializovaný web o migraci: www.migraceonline.cz,
- ✓ analýzy a výzkumy,
- ✓ provoz knihovny,
- ✓ strategická plánování v oblasti sociální inkluze pro obce.

Motto

**„Kdyby byla jen jedna pravda,
nebylo by možno namalovat sto obrazů na jedno téma.“**

Pablo Picasso

O metodice a vzdělávacím programu

Metodika vzdělávacího programu je určena pedagogům, pracovníkům s mládeží i všem, kdo se zabývají tématy spojenými s demokracií a občanskou společností, pravdou a fakticitou nebo fungováním médií a jejich obsahem. Vzdělávací program je primárně určen pro žáky středního vzdělávání od učilišť až po gymnázia.

Program se skládá ze tří workshopů a každý z nich trvá dvě vyučovací hodiny (90 minut). Workshopy na sebe tematicky navazují s cílem podpořit u žáků kritické myšlení a mediální orientaci. Program se věnuje rozštěpení české společnosti na příkladech migrační krize nebo přístupu k romské menšině a tyto jevy zasazuje do kontextu mediální reality a sociálních bublin. Každý z workshopů vedou dva lektori z Multikulturního centra.

Obsah workshopů

Workshop 1 se věnuje roli veřejného prostoru jako předpokladu demokracie. Žáci jsou vedeni k tomu, aby definovali, jakou roli má veřejná debata v demokracii. Účastníci poznají některé názorové střety z minulosti, které pomáhaly formovat demokracii a občanskou společnost. Dozví se také, jaký vliv měly na tento vývoj proměňující se technologie médií. V závěru workshopu žáci pojmenují hlavní názorové proudy, ve kterých je v české společnosti vedena debata o integraci Romů nebo o přijímání migrantů.

Workshop 2 naučí žáky analyzovat názorové proudy definované na konci prvního workshopu. Žáci objeví narativní strukturu jednotlivých názorových pozic, rozeberou užitou argumentaci, postavy a jejich postoje či ověřitelnost informací. Cílem je, aby si žáci uvědomili existenci různých názorových proudů, které se navzájem vylučují, ale pro své zastánce zůstávají vnitřně konzistentní. Žáci se je naučí identifikovat a při tvorbě vlastního názoru kriticky reflektovat. V průběhu workshopu se účastníci také dozví, jaká existují kritéria pravdivosti a jakou roli má ve veřejném prostoru fakticita.

Workshop 3 zasazuje předchozí workshopy do kontextu médií a nastiňuje, jak jsou jednotlivé názorové proudy replikovány v médiích a jak se v důsledku toho štěpí veřejný prostor. Žáci se dozví, jak funguje redakce, jak se vytváří mediální agenda a jaké faktory ovlivňují podobu mediálního sdělení. Získají přehled o českých médiích a jejich vlastnické struktuře.

Absolventi programu si upevní znalosti o vývoji demokracie a naučí se rozlišovat různá pojetí občanské společnosti. Budou se také umět orientovat ve vývoji technologie médií. Začnou přemýšlet nad významem fakticity ve veřejném prostoru i vlivem vlastnické struktury médií na jejich obsah.

Klíčovou aktivitou celého programu je pojmenování a analýza dvou protichůdných názorových pozic vztahujících se k vybrané otázce. Rozkrytí narativů umožní žákům pochopit názorovou pluralitu ve společnosti a představit si perspektivu těch, se kterými názorově nesouzní. Lektori vedou žáky také k tomu, aby si uvědomili, kdo a s jakou motivací tyto narativy do veřejného prostoru vnáší a kdo jim naopak naslouchá (například jak s narativy pracují političtí představitelé a kdo tvoří jejich publikum).

Pomůcky pro výuku

Prezentace obsahuje vysvětlení základních pojmů a obrazové doplnění k výkladové a diskuzní části workshopů.

Pracovní listy slouží žákům jako průvodce teoretickými koncepty, se kterými během workshopů pracují. Text pracovních listů obsahuje vymezení nejdůležitějších pojmů a teorií, ze kterých program vychází. Otázky mohou lektory inspirovat k otevření diskuze. Při vyplňování úkolů si mohou žáci vyzkoušet, zda probírané problematice rozumí.

Textové a obrazové materiály pro práci ve skupinách jsou zmíněny zvlášť u každého workshopu (např. novinové perexy a fotografie, ze kterých studenti sestavují vlastní novinový článek).

Mezi **další pomůcky** patří sada flipchartových papírů, fixy, nůžky, lepidlo a bílé lepicí štítky.

Veškeré použité fotografie a ilustrace pocházejí z databází Pexels.com, Pixabay.com, Adobe Stock nebo z archivu Multikulturního centra Praha, z. s.

— Úvod

Krise demokracie, rozdělená společnost, názorové bubliny, nedůvěra v tradiční média, nenávistné útoky nebo postfaktualita. To jsou některé z pojmů, které rezonují veřejným prostorem a učitelé stojí před nelehkým úkolem probírat tyto nové fenomény se svými žáky. Multikulturní centrum proto přichází s uceleným programem, který nabízí jednu z cest, jak k této problematice přistoupit.

Metodika má podtitul Jak se vyznat ve složitém světě. Cílem však není zahrnout žáky množstvím informací a dat. Místo toho program zúročuje především to, co se již dříve žáci naučili během hodin dějepisu, občanské výchovy, základů společenských věd či českého jazyka a mediální výchovy. Vědomosti pak doplňuje o nové perspektivy nebo kontext. Lektoři vedou žáky k formulaci a reflexi vlastního názoru i názorů ostatních, stejně jako ke kritickému přístupu k informacím a mediálním sdělením.

Výukový program je primárně určen žákům středního vzdělávání, tj. žákům středních odborných škol, gymnázií a učilišť ve věku od 15 do 19 let. Je pochopitelné, že na gymnáziích a některých odborných školách jsou společenskovědní témata probírána intenzivněji než například na technických učilištích. Přesto by měl být koncept vzdělávacího programu dostupný všem dospívajícím, kteří vedle odborných znalostí rozvíjejí také své občanské kompetence. Pochopení principů demokracie, schopnost formulovat vlastní zájmy a orientace v mediálním a politickém prostředí je důležitá pro všechny občany. Pro ty, kteří navíc s ohledem na své studijní či oborové zaměření nemají možnost se k podobným tématům dostat během společenskovědních seminářů, je tento program vhodný dvojnásob.

Metodika zahrnuje řadu aktivit a otázek k diskusi. Jsou zde také vysvětleny stěžejní teoretické koncepty, ze kterých výukový program vychází. Záleží však zcela na potřebách pedagogů i jejich žáků, na co bude kladen během výuky důraz. Testování programu na školách například ukázalo, že žáci gymnázií oceňují především prohlubování teoretických znalostí, které je připraví na studium společenskovědních oborů na vysokých školách. Zajímali se například o nastolování mediální agendy nebo psychologické limity vnímání reality. Žáci středních odborných škol byli vděční za podněty k diskusi, na kterou mnohdy nezbyvá během klasické výuky čas. Pro žáky učebních oborů byly užitečné například poznatky z dějin médií provázané s vývojem demokracie a občanské společnosti. Program jim také pomohl uchopit některé dosud neznámé či částečně nesrozumitelné pojmy a zasadit je do patřičného kontextu.

Program vede žáky ke kritickému čtení mediálních obsahů i analýze východisek různých názorových proudů. Žáci se tak učí zjišťovat, kdo a jak ovlivňuje mediální a veřejnou agendu. Součástí těchto úvah nutně musí být i otázka, kde stojí samotní žáci – jaké mají zájmy a potřeby, jak se ke společnosti a jejím problémům sami vztahují. Realizace programu na školách ukázala, že zatímco žáci některých škol (především gymnázií) sami sebe vnímají jako aktivní občany, kteří mohou do společenské debaty vstupovat s vlastními nápady a realizovat je, jiní (především žáci učebních oborů) působili během diskuzí rezignovaně a pochybovali o tom, že mají možnost prosadit ve společnosti své zájmy. Program by proto měl žákům pomoci, aby si uvědomili svá občanská práva a naučili se pracovat s možnostmi, kterými v demokratické společnosti disponují všichni občané bez rozdílu. Svoboda a rovnost v důstojnosti a právech jsou totiž základními předpoklady demokracie.

Metodologické východisko

Metodologický přístup, který vzdělávací program využívá, je ukotven ve filosofickém **perspektivismu**, případně jeho pedagogické variantě **multiperspektivismu**. Aktivita i zaměření programu vychází z předpokladu, že „veškeré poznání je nutně perspektivní povahy, tzn. že kognitivní výroky a jejich hodnocení vždy patří do určitého rámce, který poskytuje konceptuální prostředky, jimiž se popisuje a vysvětluje svět“ (Fay, 2004).

Jak tomu rozumět? Perspektivismus nás upozorňuje, že ať už jsme kdokoliv a stojíme kdekoli, nikdy nemůžeme vnímat realitu jako celek přímo, nezprostředkovaně, zbavenou vlastních předpokladů, znalostí, názorů, omezení či předsudků. Jsme to my – individuální bytosti –, kdo zastáváme nějakou pozici a nacházíme se v určité situaci. Podněty a informace, které vstřebáváme (ať už automaticky nebo reflektovaně), zapadají do **konceptuálních rámců**, které nám umožňují porozumět jim i světu okolo. Perspektivismus nerozlišuje, který pohled je správný či pravdivý, a neumožňuje zcela průkazné objektivní poznání. Perspektivismus je založen na existenci nespočtu vý-

kladů jediného jevu či situace, přičemž každý z nich vychází z unikátní perspektivy pozorovatele.

Perspektivistická filosofie našla uplatnění v pedagogice, kde je aplikována v podobě multiperspektivismu. Jde o inovativní metodologický přístup využívaný např. ve výuce dějepisu. Multiperspektivismus reaguje na nespokojenost s tradiční orientací výuky dějepisu výhradně na chronologické a politické dějiny a vede žáky k rekonstrukci minulosti z pohledu různých aktérů. Žáci tak mají možnost podívat se na dříve dominantní hegemonické, monokulturní či etnocentrické pojetí z **pohledu členů kulturních, etnických či sociálních minorit** (např. žen, chudých lidí nebo migrantů). Zároveň se žáci učí reflektovat i vnímání toho, kdo historii interpretuje. Středoškolský pedagog si bude patrně všimnout jiných aspektů událostí než režisér historického filmu. S použitím této metody vede program žáky k tomu, aby si uvědomili paralelní existenci protikladných výkladů jedné situace.

Zdroje a literatura

Fay, B.: *Současná filosofie sociálních věd: Multikulturní přístup*, Praha: SLON, 2002.

Hartner, M.: Multiperspectivity [online], www.ihn.uni-hamburg.de, 2012.

Stadling, R.: Multiperspektivita ve vyučování dějepisu: příručka pro učitele [online], www.msmt.cz, 2004.

Workshop 1

Veřejný prostor ^x ^x

O workshopu

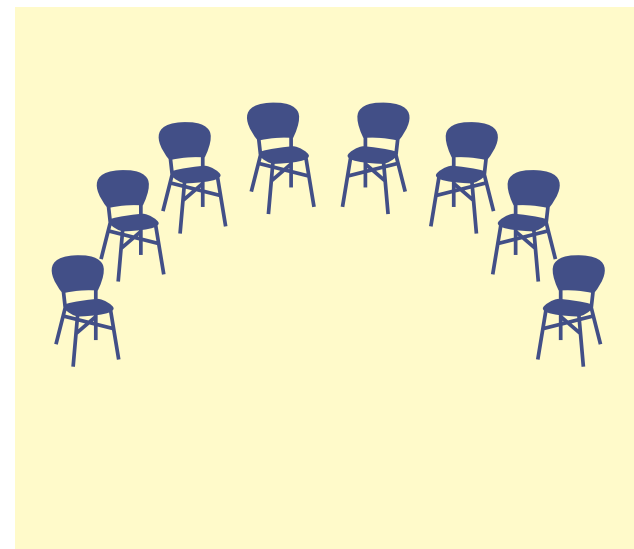
V průběhu prvního workshopu seznámí lektori žáky s některými významnými okamžiky vývoje občanské společnosti, demokracie a médií. Žáci poznají různá pojetí občanské společnosti a osvojí si pravidla demokratické diskuze. Po výkladově-diskuzní části si žáci zvolí jedno z nabízených etických dilemat a pod vedením lektorů zkusí zformulovat argumenty dvou různých názorových proudů.

Harmonogram workshopu

Aktivita 1.1: Úvodní informace	10 min
Aktivita 1.2: Veřejný prostor, demokracie, občanská společnost	20 min
Aktivita 1.3: Proměny veřejného prostoru coby místa pro politický dialog	30 min
Aktivita 1.4: Etické dilema	25 min
Aktivita 1.5: Uzavření workshopu	5 min

Uspořádání prostoru

Aktivita 1.1: Úvod

Pomůcky

lepící štítky, fixy, pracovní listy

Časová dotace

10 minut

Cíle aktivity

Lektoři představí žákům sebe i náplň vzdělávacího programu a společně definují veřejný prostor jako klíčový pojem pro první workshop.

Postup:

- ★ Lektoři uvítají žáky, a pokud se neznají, všichni se vzájemně představí. Poté vyzvou lektoři žáky, aby na štítky napsali jména, kterými chtějí být během workshopů osloveni, a umístili je na viditelné místo na oděvu. Sami udělají totéž.
- ★ Lektoři stručně představí vzdělávací program. Informují žáky o jeho délce (3 × 90 minut) a tématech (veřejný prostor, pravda, fakticita a média). Během workshopů nebudou přestávky, ale žáci samozřejmě mohou podle potřeby chodit na záchod.
- ★ Lektoři zdůrazní, že workshopy probíhají interaktivně a celý program stojí především na aktivitě žáků, diskuze i dotazy během workshopu proto budou vítány.
- ★ Lektoři sdělí žákům, že tématem prvního workshopu bude veřejný prostor a jeho proměny v dějinách. Dále se bude mluvit o demokracii, občanské společnosti a vývoji technologie médií.
- ★ Lektoři rozdají žákům pracovní listy a upozorní je, že kromě základních pojmů v nich najdou také řadu aktivit a otázky k diskuzi či zamyšlení. Každý žák si může pracovní listy během workshopů doplňovat o informace, které ho zaujmou.
- ★ Lektoři se žáků zeptají, co si představují pod pojmem veřejný prostor. V průběhu debaty definici zpřesňují, až nakonec dovedou žáky k významu, který využívá vzdělávací program: jde o veškeré fyzické, politické, mediální, virtuální a jiné platformy, kde spolu různí aktéři komunikují a vyjednávají.

Co je a co není veřejný prostor

Jestliže chápeme veřejný prostor jako jakýkoliv prostor, kde probíhá demokratická diskuze, pak sem lze zařadit kromě fyzického prostoru (např. ulice, parlament, demonstrace, diskuzní klub, veřejná přednáška) i prostor virtuální (např. internetová diskuze, sociální síť). S žáky mohou lektoři rozebírat, nakolik je veřejným prostorem střední škola (do budovy nemá přístup veřejnost, ale například maturitní zkouška veřejná je) a nakolik například univerzita (přednášky, zkoušky a obhajoby závěrečných prací jsou veřejnosti přístupné). Během debaty lze dojít k tomu, že v některých případech nemusí být veřejný prostor přístupný úplně všem – např. na sociální síti Facebook mohou diskutovat jen přihlášení uživatelé.

Chtějí cenzurovat Facebook?

Občas se objevuje obava z toho, že sociální síť cenzuruje názory uživatelů, když jim administrátoři mažou některé komentáře. Nejde ale o cenzuru – tou by byl pouze politicky motivovaný zásah státní moci do obsahu médií. Soukromé webové stránky a sociální síť však v demokratických společnostech státní moci nepodléhají a jejich obsah kontrolují výhradně jejich majitelé a provozovatelé. Každý, kdo začne sociální síť používat, musí zároveň souhlasit s těmito pravidly komunikace. Pokud je nedodrží, sociální síť mu může komentář odstranit nebo mu omezit uživatelská práva. Něco jiného je, když někdo spáchá na sociální síti trestný čin (například druhému člověku vyhrožuje nebo podněcuje veřejnost k nenávisti vůči nějaké skupině lidí), potom může pisatele takového příspěvku stíhat policie a hrozí mu trest podobně, jako kdyby to dělal mimo prostředí sociálních sítí.

TIP

Lektoři se mohou žáků zeptat, zda se s hlavními tématy prvního workshopu setkali či setkávají během výuky ve škole. Rozproudí to debatu, lektoři zjistí, jak hluboké vědomosti žáci mají a budou jim moci lépe přizpůsobit výukový program.

Pracovní listy

★ **Úkol na s. 1:** Žáci z nabídky vyberou vše, co lze označit jako veřejný prostor. Lektoři mohou žáky k této aktivitě navést a prostřednictvím uvedených příkladů urychlit diskuzi o vymezení pojmu veřejný prostor.

Aktivita 1.2: Veřejný prostor, demokracie a občanská společnost

Pomůcky

rozstříhané pracovní texty, otázky napsané na tabuli nebo promítnuté v prezentaci

Časová dotace

20 minut

Cíle aktivity

Žáci si uvědomí různá pojetí a představy o fungování občanské společnosti.

Postup:

- ★ Lektor rozdělí třídu na 3 skupiny (případně 6 skupin, pokud je třída větší než cca 24 osob).
- ★ Každá skupina pracuje s 1 textem – každý žák dostane vlastní kopii, **kde není uveden autor**. Žáci si text přečtou.
- ★ Po seznámení s texty jsou členové skupin vyzváni, aby zodpověděli otázky k diskuzi. Otázky musí být na viditelném místě – lektoři je napíší na tabuli nebo na samostatný snímek v prezentaci.

Hovoří autor o občanské společnosti? Pokud ano, jak?

Jak autor vnímá roli politických stran?

Jaká je dle autora role jednotlivce v politickém procesu?

★ Každá skupina představí své odpovědi. Poté jsou žáci vyzváni, ať odhadnou, kdo je autorem textu, se kterým se seznámili. Pokud se to nepodaří, lektoři jména autorů prozradí. První text napsal **Václav Klaus**, autorem druhého je **Václav Havel** a třetí text je od **Tomia Okamury**.

★ Lektoři moderují diskuzi mezi skupinami a žáci pojmenovávají prvky charakteristické pro jednotlivé představy. Žáci se soustředí především na roli občana ve společnosti a na možnosti, které mu autoři textů připisují. Lektoři se snaží doptávat studentů na to, v čem se jednotlivá pojetí liší a v čem naopak shodují.

★ Lektoři vedou žáky k tomu, aby vybrali, který ze tří pohledů na demokracii a občanskou společnost je jim nejbližší, a svou volbu zdůvodnili.

Všechny texty jsou pro potřeby kurzu kráceny a v některých případech jsou v závorkách uvedena synonyma obtížně srozumitelných výrazů:

Text 1

„Vážný náběh na korporativismus u nás předvádí část intelektuálů, snažící se hovořit za tzv. „občanskou společnost“. I tito lidé nechtějí veřejné záležitosti jen ovlivňovat silou svého hlasu (ve volbách i v médiích), nýbrž o nich chtějí rozhodovat přímo. Jakkoli je jejich sdružování do různých iniciativ zcela legitimní, nebezpečné je to, že jejich protagonisté chtějí touto cestou likvidovat přirozenou heterogenost (různorodost) uvnitř společnosti. Pro artikulaci (vyslovení) zájmů používá zastupitelská demokracie politické strany... **Představa, že by univerzity, odbory a profesní svazy měly vytvářet „paralelní (zároveň existující) instituce“, které budou spolurozhodovat, je typicky korporativistická a stoupenci pluralitní demokracie by proti ní měli vystupovat zcela zásadně...**

To je skutečný důvod, proč jsme pro **jednokolový většinový systém**, proč trváme na principu **zastupitelské demokracie** a proč se bráníme vtahování **privilegovaných (zvýhodněných) zájmových skupin** do politického rozhodování. Je to pro nás věc naprosto fundamentální (zásadní).

Fakt, že při tom pro zprostředkování zájmů vytvářejí **paralelní instituce a že nahrazují parlament a vládu nevolenými orgány**, zůstává skryt. O to hrozivější však bývají jeho následky.“

Zdroj: V. Klaus: Směřuje Česká republika ke korporativismu? [online], www.klaus.cz, 2001.

Text 2

„Občanská společnost v tom smyslu, jak tu o ní mluvím, je naopak jediným vskutku pevným fundamentem demokratického politického systému, protože **politické strany a základní instituce demokratického státu fungují dobře jen tehdy, čerpají-li trvale svou životní sílu z rozvinutého občanského prostředí**, které je obklopuje, inspirují-li se jím a jsou-li zároveň vystaveny jeho kvalifikované kritice. Nejde přece o to vyřazovat parlament, vládu či strany z veřejného života či je obcházet, ale dosáhnout naopak toho, aby pracovaly co nejlépe jakožto subjekty, které demokratický systém završují.

Občanská společnost vytváří skutečnou pluralitu a pluralita, respektive soutěž, k níž každá pluralita vede, vytváří kvalitu.

A vůbec nejdůležitější je na občanské společnosti... to, že umožňuje **člověku, aby se uskutečňoval vskutku a cele jako ten, kým potenciálně je, totiž jako zoon politikon.**“

Zdroj: V. Havel: Projev prezidenta republiky Václava Havla na sympóziu „Myšlenky Václava Havla a koncept občanské společnosti“ [online], www.archive.vaclavhavel-library.org, 1999.

Text 3

„Stávající systém je nemocný od základu – systém poměrného volebního systému nedovolí sestavovat silné vlády – vlády musí korumpovat jednotlivé koaliční strany, musí korumpovat poslance, musí podplácet i voliče. Stávající systém není skutečná demokracie – politologové to nazývají **oligarchií – vládou skupiny mocných. V našem případě to je vláda velkých megafirem, kmotrů a jejich nástrojem jsou pak jednotlivé strany...**

Zájem občana je naprosto mimo už proto, že občané nemají reálnou moc poměry měnit ani kontrolovat. Řešení je skutečná změna ke skutečné demokracii.

My, občané Čech, Moravy a Slezska, žádáme **skutečnou, přímou demokracii**. Žádáme vládu zastupitelů přímo se zodpovídajících svým voličům a občanům.

Žádáme právo volit přímo prezidenta, starosty, hejtmany, poslance a senátory a právo v referendu navrhnout jejich odvolání...

Žádáme právo občanů v referendu vybrané zákony odmítat nebo potvrzovat, aby zastupitelé už při jejich navrhování a schvalování mysleli na vůli a přání občanů...”

Zdroj: T. Okamura: Chtějme demokracii – chtějme konec korupčního politického systému [online], www.okamura.blog.idnes.cz, 2013.

TIP

★ Texty jsou poměrně náročné, proto je vhodné, aby se lektoři účastnili práce ve skupinách, byli žákům po celou dobu k dispozici a případně jim vysvětlili neznámé výrazy, které se v textech vyskytují.

★ Lektoři by měli umět rozproudit debatu mezi skupinami. Když jedna skupina zodpoví otázku, lektoři mohou například vyzvat žáky z druhé skupiny, aby zkusili říci, zda by „jejich“ autor s výroky předchozí skupiny souhlasil, nebo nikoliv. Žáci si například mohou všimnout, že Tomio Okamura o občanské společnosti nehovoří vůbec a úlohu jednotlivce chápe podobně jako Václav Klaus. V představách obou autorů by měl občan především chodit k volbám a vybírat z předem připravených možností. V Klausově pojetí by občané své zájmy měli prosazovat výhradně prostřednictvím volených politických stran. Oproti tomu podle Václava Havla je občan jako člen občanské společnosti sám aktivní, vstupuje do veřejného prostoru s vlastními nápady nebo dohlíží na práci zvolených politických představitelů. U aktivity 1.3 jsou rozdílné pohledy na demokracii a občanskou společnost popsány podrobněji.

Doporučené diskuzní otázky:

V čem se liší pojetí demokracie u jednotlivých autorů?

Jakou roli má občan v pojetí demokracie Václava Klause, Václava Havla a Tomia Okamury?

Jaké jsou hlavní výhody a nevýhody jednotlivých pojetí?

Kde probíhá politická (společenská) diskuze, jak a kde se rozhoduje?

S čím v textu souhlasíte? S čím naopak nesouhlasíte?

Které pojetí je vám nejbližší a proč?

Aktivita 1.3: Proměny veřejného prostoru coby místa pro politický dialog

Pomůcky

prezentace, pracovní listy

Časová dotace

30 minut

Cíle aktivity

Žáci se seznámí s vývojem občanské společnosti, demokracie a médií.

Postup:

- ★ Lektori provedou žáky výkladově-diskuzní částí workshopu. Seznámí je s vývojem demokracie a občanské společnosti. Vývoj společnosti prováží s názorovými střety v minulosti a vývojem technologie médií. Závěr debaty bude věnován fenoménu nových médií a projevům krize demokracie.
- ★ V průběhu workshopu vedou lektori žáky k diskuzi a hledání nových souvislostí.
- ★ Lektori i žáci mohou využívat podporu v podobě textů, diskuzních otázek a krátkých úkolů v pracovních listech.

1. Názorové střety v minulosti

Máme právo mluvit k zákonům?

Předobrazem veřejného prostoru je agora jako centrum antických řeckých městských států. Agoru si můžeme představit jako náměstí, tržiště či shromaždiště občanů. Demokracie fungovala na principu **rovnosti (isonomie)**. Společenský život už nebyl výsadou aristokratů. Přístup k rozhodování získali všichni plnoprávní občané, mezi nimiž však chyběli nedospělí muži, ženy, cizinci a otroci. Řecká demokracie tedy zahrnovala jen zlomek tehdejší populace. V 5. století př. n. l. žilo v Attice, jejímž centrem Athény byly, z 300 tisíc lidí pouze 40 tisíc dospělých mužů se statusem občana.

Řecký demokratický státník Periklés definoval athénskou demokracii jako uspořádání, v němž leží moc v rukou celé komunity a občané jsou si před zákonem rovni. Pro politickou kariéru byly důležité schopnosti, protože úspěšné politické návrhy museli Athéňané umět obhájit. Občané o nich pak rozhodo-

vali hlasováním během shromáždění, proto lze označit athénskou demokracii jako **přímou**. Nejprve athénští občané jednali na tržišti, později se přesunuli na pahorek Pnyx. Krátká funkční období zaručovala, že moc nebude koncentrována v rukou několika málo jedinců. Například členové rady, která navrhovala zákony, byli losováni na jeden rok. Každé z přibližně 40 shromáždění v roce mělo nového předsedu.

Během shromáždění měli důležitou roli řečníci, kteří byli často placeni navrhovateli zákonů. Komunikace ve starověku tedy probíhala především **ústně**. V antice neexistovala masová média, protože nebyla k dispozici technologie, která by umožnila masové šíření informací.

Máme právo kritizovat nespravedlnost v církvi?

Technologie masového šíření tisku se objevila až v pozdním středověku. Knihtisk, který sestavil z upraveného lisu na víno mohučský zlatník Johannes Gutenberg kolem roku 1450, navždy změnil lidskou komunikaci. Umožnil

standardizaci textu i jazyka, ale zároveň otevřel dveře různým názorům a náboženským výkladům, což výrazně napomohlo šíření reformačních myšlenek. Martin Luther nebo Jan Kalvín nebyli prvními církevními reformátory, ale díky knihtisku měla jejich kritika církve mnohem větší dosah než dílo jejich předchůdců. Zvyšující se gramotnost obyvatel umožnila ekonomický růst měst, kde působili knihtiskaři.

Vedlejším produktem výroby knih byly agitační **pamflety** i zpravodajské **letáky**. Zprávy se šířily také spolu s obchodní korespondencí. Odtud už byl jen krok ke vzniku prvních periodických novin, které se na začátku 17. století začaly objevovat v německých městech.

Jsou si všichni občané rovni?

Mezi starověkými formami demokracie a její dnešní podobou bylo dlouhé období autoritářství, despotie a nesvobody. Snahy o rovnost se pak začaly objevovat až v souvislosti s novověkými revolucemi. Příkladem názorového střetu, který přes krvavé revoluční boje vyústil ve svobodnější (rovnější) společnost, byla **Velká francouzská revoluce**. Francie se nacházela v obtížné hospodářské situaci, k nespokojenosti v zemi přispěla i dlouhotrvající neúroda. V reakci na lidové nepokoje svolal v roce 1789 král Ludvík XVI. generální stavy: privilegií šlechty, duchovenstvo a tzv. třetí stav, který zahrnoval obyvatelstvo od bohatých měšťanů až po nevolníky. Příslušníci třetího stavu museli na rozdíl od prvních dvou platit daně a kvůli volebnímu censu (váha hlasu voliče se odvíjela od jeho majetku) neměli rovné volební právo. S podporou části šlechty i kněží se proto třetí stav prohlásil za Národní shromáždění a dosáhl zavedení rovného volebního práva a nahrazení absolutistické monarchie 1. francouzskou republikou. Dějiny francouzských revolucí pak přinesly ještě mnoho zvratů, ale na počátku stála osvícenská touha po rovnosti vyjádřená v Deklaraci práv člověka a občana.

Rozvoj tištěných médií měl na průběh revoluce nepochybně velký vliv, protože se noviny staly prostorem pro šíření různých názorových proudů. Do začátku revoluce měly monopolní postavení státem podporované *La Gazette de France*, které mohly přinášet čerstvé informace přímo od královského dvora. K propagandě je později využíval i Napoleon Bonaparte. Revoluce ale přinesla i řadu dalších titulů, kterým se postupně zvedal náklad. Například giron-

disty reprezentoval *Le Patriote français* (Francouzský patriot), jakobíny zase *Les Révolutions de France et de Brabant*. Své listy měli katolíci, republikáni i monarchisté. Lze si tedy všimnout propojení novin s jednotlivými názorovými frakcemi ve společnosti.

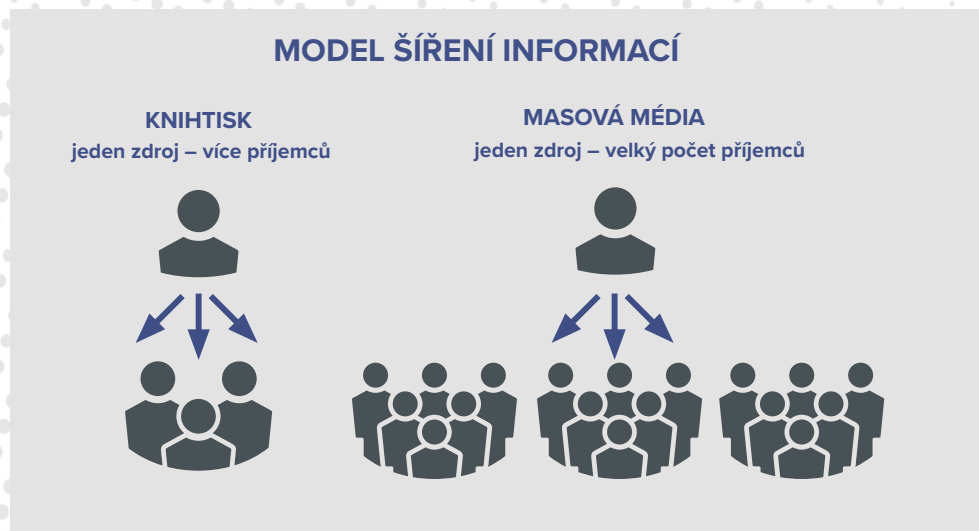
Mají být lidé segregováni na základě barvy pleti? Mohou ženy volit?

Na počátku významných společenských změn stál často odpor části společnosti proti zákonům či opatřením, které byly legální, ale nikoliv legitimní. Příkladem takového odporu byl bojkot městské autobusové dopravy v Montgomery v roce 1955. Odstartovalo ho zatčení Afroameričanky Rosy Parkové, která odmítla během jízdy autobusem pustit na své místo bělocha, ačkoliv jí to ukládal zákon. Afroameričané v čele s baptistickým kazatelem Martinem Lutherem Kingem proto zahájili hromadný bojkot autobusové dopravy. Výsledkem více než rok trvajícího nátlaku bylo **prohlášení rasové segregace za protiústavní**.

Odvahu a vytrvalost musely po dlouhou dobu projevovat i evropské a americké sufražetky bojující za **volební právo žen**. Jejich radikální akce zahrnující výtržnosti, blokády nebo hladovky vedly nakonec v USA v roce 1920 k ratifikaci dodatku americké ústavy, který ženám garantoval právo volit. V tehdejší Československu mohly ženy volit o rok dříve, ale například ve Švýcarsku bylo na celostátní úrovni volební právo pro ženy uzákoněno až v roce 1971.

Marginalizované, diskriminované a utlačované skupiny lidí mohly začít bojovat za svá práva až ve chvíli, kdy si uvědomily, jaké mají zájmy a že mají naději je vybojovat. V procesu jejich emancipace hrál důležitou roli technologický pokrok v oblasti médií. Zatímco k prvním novinám a časopisům měla přístup jen úzká skupina bohatých a vzdělaných předplatitelů, v 19. století začaly vycházet levné noviny prodávané kameloty a tudíž přístupné téměř každému. Například v roce 1833 začal Američan Benjamin H. Day vydávat první deník s bulvárním obsahem *The New York Sun*. Náklady stoupaly i evropským novinovým titulům. Anglický *Daily Mail* měl v době svého založení na konci 19. století náklad 400 tisíc výtisků, ale už o necelých dvacet let později překonal milionovou hranici. Na začátku 20. století se pak rozvíjí rozhlasové a od roku 1935 i televizní vysílání. Informace se začaly šířit z médií, která byla **dostupná širokým masám**.

Odvrácenou stranou masových médií je jejich zneužitelnost pro propagandu a manipulaci. Například německé rozhlasové přijímače uvedené na trh nacistickým ministrem propagandy Josephem Goebbelsem byly tak levné, že si je do roku 1941 pořídilo 65 % německých domácností. Naladili na nich ale pouze oficiální celostátní stanici *Deutschlandsender* a pár lokálních stanic.

2. Demokracie a občanská společnost

Krátký historický exkurz představil některé zlomové okamžiky v dějinách, které pomáhaly formovat liberální demokracii, jak ji známe dnes, tedy otevřenou všem lidem bez ohledu na pohlaví, barvu pleti či například sociální status a respektující základní lidská práva a svobody. Důležitou roli v tomto vývoji hrála vznikající občanská společnost, jejíž počátek zasazuje německý sociolog a filosof Jürgen Habermas na přelom 18. a 19. století. Rozvoj občanské společnosti připisuje rozšiřující se nabídce časopisů, novin i knižních titulů, vzniku osvěcenských spolků a literárních salónů. Právě tištěná média a spolky či salóny sloužily jako místa k setkávání a otevřené diskuzi a zaznívaly tam i jiné než oficiální názory. Ve společnosti, která přecházela od feudálního zřízení k liberální demokracii se postupně oddělovala ekonomika od státu. Různorodé zájmy společenských skupin umožnily vznik prvních politických stran. **Občanská společnost** pak zůstala podobně jako ekonomika **nezávislá na státu**, ale zároveň reprezentovala zájmy svých členů a stejně jako politické strany proto sledovala **politické cíle**.

Politolog Karel Müller (2002) upozorňuje na to, že v českém kontextu rámovaly debatu o roli občanské společnosti dva pohledy. Představitelem prvního z nich byl **Václav Havel**, podle něhož je ideálem „taková společnost, v níž se občané účastní veřejného života, správy veřejných statků a veřejného rozhodování mnoha paralelními a vzájemně se doplňujícími způsoby, přičemž míra, druh a institucionální podoba této jejich účasti závisí především na nich samotných, na jejich iniciativě a fantazii“ (V. Havel, 1999). Oproti tomu druhý český porevoluční prezident **Václav Klaus** varuje před „korporativismem nikým nevolených elit“ (V. Klaus, 2001). Má tím na mysli právě občanskou společnost vstupující do veřejné debaty a rozhodovacího procesu, aniž by se nejprve účastnila volební soutěže, a získala tak mandát od voličů.

Václav Havel je představitelem **klasické liberální demokracie**, která zaručuje všem rovná práva i svobody, ale zachovává silné postavení menšin, aby se vyloučila tyranie většiny. Oproti tomu **konkurenční demokracie**, jejímž zastáncem je i Václav Klaus, zužuje demokracii na formalizovaný postup a konkurenční boj politických stran o hlasy voličů.

3. Nová média a sociální síť

Od 90. let 20. století vstupuje do mezilidské i mediální komunikace internet. Česká republika se k této celosvětové počítačové síti připojila v roce 1992. Přibližně od roku 2005 zažívá internet masivní rozmach. Zatímco v roce 2008 bylo připojených 42 % domácností, o deset let později mělo přístup k internetu 80 % domácností.

Internet byl zpočátku vnímán jako nástroj demokratizace, který bude překonávat geografické vzdálenosti a tím pádem i sociální rozdíly ve společnosti. Čas a průzkumy však ukazují, že to tak jednoduché není. Některé skupiny lidí si totiž nové technologie osvojují rychleji než jiné. Mediální výzkumníci pro tento fenomén používají pojmy **digitální propast** nebo též **informační chudoba**. Ti, kdo se k technologiím (a tedy i k médiím) nedostanou, zůstávají izolováni. Rozdíly v užívání internetu a počítačů tedy sociální nerovnosti neodstraňují, ale kopírují nebo dokonce prohlubují.

Data Českého statistického úřadu ukazují, že v českém prostředí se v této informační propasti ocitají senioři, lidé žijící v chudších oblastech a s nižším

vzděláním. Zatímco v roce 2017 chyběl počítač v pouhých 18 % pražských domácností, v Ústeckém kraji bylo bez počítače 30 % domácností. K internetu se v téže roce připojovalo pouze 52 % lidí s nejvyšším dosaženým základním vzděláním. Další 18 % lidí z této vzdělanostní skupiny sice mělo k dispozici internetové připojení, ale nevyužívali jej. Přitom mezi vysokoškolsky vzdělávanými Čechy využívalo internet doma 97 % lidí.

Internetová komunikace se od masové komunikace značně liší. Výměna informací tu neprobíhá výhradně od jednoho zdroje k velkému publiku. Uživatelé internetu mohou být producenty i konzumenty informací zároveň, čímž se z nich stávají tzv. **prozumenti** (termín je připisován americkému spisovateli a novináři Alvinu Tofflerovi).

Internet sice umožňuje všem svým uživatelům veřejně prezentovat myšlenky, ale jen malá část z nich se dostane k široké veřejnosti. Bez finanční investice za reklamu je to téměř nemožné. Teprve **sociální sítě** umožňují zdarma publikovat informace s velkým dosahem. Pokud je obsah dostatečně virální a zajímavý, lidé ho začnou sami sdílet a tím i masově šířit.

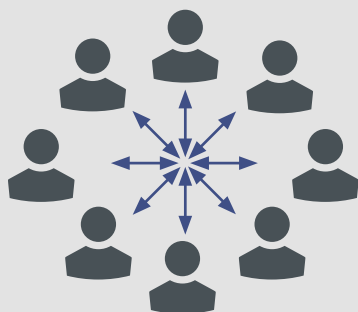
Internet a sociální sítě také přizpůsobují obsah jednotlivým uživatelům. Využívají to například vyhledávače, média i reklamní průmysl. Svět, kde se ke každému dostane jiný výběr informací (podle jeho preferencí i předchozího chování), předvídal už v polovině devadesátých let Nicholas

Negroponte (2001) v knize *Digitální život*: „V postinformačním věku se publikum často skládá jen z jediné osoby... Když máte k dispozici mou adresu, informace o mém rodinném stavu, věku, výši příjmu, značce auta, o mých nákupech, o mých zvycích, pokud jde o pití, o mých daních, pak máte v plném slova smyslu mě – demografickou jednotku o velikosti jedné osoby.“

MODEL ŠÍŘENÍ INFORMACÍ

INTERNET

velký počet uživatelů mezi sebou

4. Krize demokracie

V poslední době se začíná v souvislosti s vývojem v některých demokratických zemích mluvit o krizi demokracie. Do čela států se dostávají populističtí politici, kteří zároveň usilují o monopolní postavení na mediálním trhu. Příkladem může být bývalý italský premiér Silvio Berlusconi, který si vybudoval mediální impérium a čelil obvinění, že tím ovládá veřejné mínění ve svůj prospěch.

Příčiny krize (nejen) v italské společnosti popisuje italská politoložka Nadia Urbinati (2017). Patří mezi ně **rozpad legitimacy politických stran a nárůst ekonomické nerovnosti**. Politické strany přestávají plnit funkci reprezentantů zájmů veřejnosti a média nemohou nadále poskytovat prostor pro demokratickou diskuzi, když je vlastní malý počet soukromých jednotlivců. Také **sociální sítě** jsou spíše než místem svobodné debaty prostředkem **fanatické mobilizace, společenského štěpení a šíření nenávisti**. Průzkumy ukazují, že lidé se uzavírají do sociálních bublin, kde sledují pouze obsah, se kterým názorově souzní.

Výsledkem jsou pak vlády v čele s populisty, kteří činí nedemokratická rozhodnutí. Urbinati ale upozorňuje, že hodnota demokracie nespočívá v tom, že přináší jen dobré výsledky, ale že „umožňuje občanům měnit jejich politická rozhodnutí a vůdce, aniž by bylo nutné zpochybňovat politický řád“. Tato změna je ovšem znemožněna ve chvíli, kdy zaniká prostor pro demokratickou diskuzi nebo kdy političtí představitelé vytvářejí iluzi jediného správného a legitimního názoru, který zastává část veřejnosti. Urbinati zdůrazňuje, že diskuze neustává ani v situaci, kdy by tento názor sdílela většina občanů. V demokracii totiž nesmí být žádná většina tou poslední a každý názor musí být revidovatelný.

Digitální technologie umožňují i velkou sociální kontrolu, ne nepodobnou vizím antiutopických spisovatelů. Například v Číně nyní testují systém bodového hodnocení každého občana, který funguje díky sociálním sítím i kamerám v ulicích. Kdo nezíská dostatečný „sociální kredit“, bude za to potrestán omezeným cestováním, nakupováním či jiným sociálním znevýhodněním.

Pracovní listy

★ Otázka na s. 1: Rovnost v athénské demokracii nezahrnovala všechny. Kdo měl a kdo naopak neměl občanská práva?

Pro žáky je důležité, aby si uvědomili, že většina lidí žijících v Athénách neměla možnost účastnit se demokracie. Status občana neměli otroci, cizinci ani ženy. Debata nad touto otázkou otevře téma rovnosti jako jednoho z principů demokracie.

★ Otázka na s. 3: Jaký je rozdíl mezi seriózními a bulvárními médii?

Otázka směřuje k diskusi o podobě i funkci médií. Bulvární média probouzí silné emoce, vyznačují se zkratkovitostí a mohou mezi lidmi vyvolat paniku. Bulvární obsah se také snáze dostane k široké veřejnosti. Žáci mohou zkusit vyjmenovat, která bulvární a seriózní média znají.

★ Otázka na s. 4: Kdo dnes například tvoří občanskou společnost v České republice? O co její zástupci usilují?

Dotaz vyvolává debatu o různých občanských iniciativách. Žáci mohou například zmínit revoluční Občanské fórum, Sdružení dobrovolných hasičů, neziskové organizace poskytující sociální služby, účastníky demonstrací, stávkující zaměstnance nebo třeba účastníky Prague Pride.

★ Otázka na s. 5: Odkud čerpáte informace a které sociální sítě využíváte?

Otázku mohou lektori využít k tomu, aby si studenti navzájem sdělili svou zkušenost s užíváním internetu a sociálních sítí. Odpovědi žáků pak lze vztáhnout ke statistikám, podle kterých část lidí v České republice nemá přístup k internetu a nevlastní doma počítač. Žáci mohou diskutovat o tom, jakým typům informací se lidé bez připojení k internetu nedostanou a jaký to má vliv na jejich život a možnost zapojení do veřejné debaty.

★ Otázka na s. 6: Internet je také veřejným prostorem, kde může každý vyjádřit svůj názor. Ale ani na internetu nemůžeme říkat všechno, co chceme. Jaká jsou (nejen na internetu) omezení svobody projevu?

Otázka vede žáky k zamyšlení, zda se mohou dopustit pouhou aktivitou na internetu protiprávního jednání. Pokud otázku správně nezodpoví někdo z žáků, lektori vysvětlí, že existují určité trestné činy, které jsou protizákonné a ve veřejném prostoru nemají co dělat. Patří sem například propagace či projevy sympatií k extremistickým hnutím, popírání holokaustu, podněcování k nenávisti vůči člověku nebo skupině lidí, hanobení národa, rasy nebo etnika, ale také třeba pomluva nebo šíření poplašné zprávy.

★ Úkol na s. 5 vybízí žáky, aby doplnili více informací k médiím, která vidí na obrázku. Jejich úkolem je poznat média, odhadnout dobu vzniku a dopsat model šíření informací (jeden zdroj – jednotliví příjemci; jeden zdroj – více příjemců; jeden zdroj – velký počet příjemců; všichni jsou uživatelé i příjemci).

★ Úkol na s. 6 vybízí žáky, aby vybrali z nabídky komentáře, které by na internetu raději neviděli. Lektori s žáky diskutují. V průběhu diskuze se může ukázat, že každý je vůči kritice a nenávistným komentářům jinak citlivý. Lektori upozorní žáky, že mezi názorem a útokem je rozdíl. Zatímco názorem vyjadřuje diskutér své stanovisko, útokem ohrožuje druhého člověka. Komentář vybízející k fyzickému útoku je proto nepřipustný a především nezákonný. Lze jej vnímat jako výhružku a lidé, kteří podobným výhružkám čelí, se mohou obrátit na policii.

TIP

★ Lektori mohou využít předchozích znalostí žáků. Do prezentace zahrnou například fotografie a ilustrace odkazující k osobnostem nebo historickým událostem z teoretické části workshopu. V průběhu prezentace promítnou třeba fotografii Martina Luthera Kinga a dříve, než jeho osobnost zasadí do kontextu probíraného tématu, se žáků zeptají, co všechno o něm vědí.

Zdroje a literatura

- Bleicken, J.: *Athénská demokracie*, Praha: Oikúmené, 2002.
- Dittmar, J. E.: *Information Technology and Economic Change: The Impact of the Printing Press*, *Quarterly Journal of Economics* 3 (2011), s. 1133–1172.
- Dočekal, D.: V Číně nasazují rozšíření velkého bratra. „Sociální kredit“ má rozhodovat o občanech [online], www.lupa.cz, 2018.
- Friedman, M. J.: Free at Last. U. S. Department of State: Bureau of International Information Programs [online], <http://www.america.gov>, 2008.
- Habermas, J.: *Strukturální přeměna veřejnosti*, Praha: Filosofia, 2000.
- Havel, V.: Projev prezidenta republiky Václava Havla na sympóziu „Myšlenky Václava Havla a koncept občanské společnosti“ [online], www.archive.vaclavhavel-library.org, 1999.
- Klaus, V.: Směřuje Česká republika ke korporativismu? [online], www.klaus.cz, 2001.
- Kruml, M.: Před 80 lety začali nacisté v Německu zavádět levná „lidová“ rádia a centralizovat rozhlas [online], www.mediagram.cz, 2013.
- Lidovky.cz: Češi v zajetí sociálních bublin [online], www.lidovky.cz, 2016.
- Macek, J.: *Úvod do nových médií*, Ostrava: Ostravská univerzita, 2011.
- Müller, K.: *Češi a občanská společnost: pojem, problémy, východiska*, Praha: Triton, 2003.
- Negroponte, N.: *Digitální svět*, Praha: Management Press, 2001.
- Oliva, P.: *Kolébka demokracie*, Praha: Arista, 2000.
- Reifová, I. a kol.: *Slovník mediální komunikace*, Praha: Portál, 2004.
- Sokačová, L.: Významné ženy a hnutí v historii feminismu – kapitola z nové knihy od Nesehnutí Abc feminismu [online], www.nesehnuti.cz, 2004.
- Thukydides: *Dějiny peloponéské války*, Praha: Odeon, 1997.
- Tinková, D.: *Francouzská revoluce*, Praha – Kroměříž: Triton, 2008.
- Urbinati, N.: *Znetvořená demokracie: Mínění, pravda a lid*, Praha: Karolinum, 2018.
- Večeřa, P.: *Úvod do dějin tištěných médií*, Praha: Grada, 2015.

Aktivita 1.4: Etické dilema

Pomůcky

flipchartové papíry, fixy, otázky pro etické dilema, otázky pro ucelenou argumentaci

Časová dotace

25 minut

Cíle aktivity

V předchozí aktivitě žáci zjistili, jakým způsobem se vyvíjelo pojetí veřejného prostoru coby místa střetávání protichůdných názorů. Nyní na příkladu aktuálních etických dilemat poznají, jak se může štěpit společenská diskuze dnes.

Aktivita je přípravnou fází pro tvorbu dvou příběhů (odpovědí na etické dilema), které budou vzájemně v rozporu. Jde totiž o dvě odlišné verze interpretace reality. V prvním workshopu žáci pojmenují a popíší aktéry a situace, které se s nimi pojí, a v průběhu druhého workshopu složí dohromady kompletní příběhy, které pak pod vedením lektorů podrobí kritické analýze.

Postup:

★ Lektori s poukazem na předešlou aktivitu shrnou, že každá doba řešila vlastní etická dilemata (např. práva žen nebo Afroameričanů), a nabídnou žákům dvě témata, která aktuálně štěpí českou veřejnost: **problematiku migrace a problematiku romské integrace**.

★ Lektori nechají žáky hlasovat o tom, které téma si vyberou pro další práci. S oběma tématy se pojí otázka, na kterou společnost nenachází jednoznačnou odpověď, čímž vzniká etické dilema.

1. Otázka týkající se migrace: **Má ČR přijímat uprchlíky a umožňovat příchod migrantů?**
2. Otázka týkající se romské menšiny: **Má ČR podporovat sociální začleňování romské menšiny?**

★ Jakmile si žáci vyberou jedno z témat, lektori rozdělí třídu na dvě početně vyrovnané skupiny (případně 4 skupiny, pokud je třída větší než cca 24 osob). Polovina studentů bude odpovídat na zvolenou otázku kladně, druhá záporně. Lektori zdůrazní, že skutečný názor žáků není během aktivity důležitý. Žáci jsou do skupin rozřazeni náhodně, nikoliv podle toho, co si o problematice sami myslí.

★ Obě skupiny se pokusí rozpracovat argumentaci, kterou by podpořily zadanou odpověď na etické dilema. Argumentaci si žáci představí jako příběh a budou se soustředit především na postavy příběhu a jejich charakteristiky. Své postřehy napíší na flipchartový papír. Ve skupinách pomáhají žákům lektori, kteří práci usměrňují tak, aby její výsledek sledoval odpovědi na následující otázky:

Má ČR přijímat uprchlíky a umožňovat příchod migrantů?

- a. Kdo jsou migranti (uprchlíci)? Jak byste je popsali?
Jaké mají vlastnosti, schopnosti, zájmy? O co usilují a proč?
- b. S jakými situacemi si uprchlíky (migranty) spojujeme?
Jak a proč se dostali do situace, ve které se nyní nacházejí?
- c. Jaké další postavy se v příběhu vyskytují? Jak je lze popsat?
Jaké mají vlastnosti, schopnosti a zájmy? O co usilují a proč?
- d. Kdo se v problematice osobně angažuje? Kdo a proč uprchlíkům (migrantům) pomáhá či nepomáhá? Kdo z nich přichází se správným a kdo se špatným řešením situace?

Žáci mohou při práci používat různé metody – např. brainstorming nebo myšlenkové mapy. Při práci v této první fázi tvorby narativu píšou na flipchartový papír především podstatná jména a přídavná jména – vyjmenovávají aktéry, přiřazují k nim vlastnosti a popisují situace, které se s nimi pojí.

★ Na závěr aktivity lektori žákům vysvětlí, že v průběhu příštího workshopu budou svou argumentaci podrobně rozebírat a společně se podívají na to, co se skrývá za argumenty, které podporují různé odpovědi na zadanou otázku.

Má ČR podporovat sociální začleňování romské menšiny?

- a. Kdo jsou Romové? Jak byste je popsali?
Jaké mají vlastnosti, schopnosti, zájmy? O co usilují a proč?
- b. S jakými situacemi si Romy spojujeme? Jak a proč se do těchto situací dostali?
- c. Jaké další postavy se v příběhu vyskytují? Jak je lze popsat?
Jaké mají vlastnosti, schopnosti a zájmy? O co usilují a proč?
- d. Kdo se v problematice osobně angažuje? Kdo a proč Romům pomáhá či nepomáhá? Kdo z nich přichází se správným a kdo se špatným řešením situace?

Aktivita 1.5: Závěrečná reflexe workshopu

Časová dotace

5 minut

Cíle aktivity

Zhodnotit nově získané poznatky během workshopu.

Postup:

★ Žáci zhodnotí, co nového se během workshopu dozvěděli a nakolik to pro ně bylo přínosné. Lektori v průběhu debaty pokládají žákům například následující otázky:

- Co vás v průběhu workshopu nejvíc překvapilo?
- Co jste si zapamatovali?
- O čem byste se chtěli více dozvědět?

★ Lektori sdělí žákům, že hlavními tématy následujícího workshopu budou pravda a fakta. Žáci budou pracovat s argumentací, kterou si připravili během aktivity 1.4.

Workshop 2

Pravda a fakticita

O workshopu

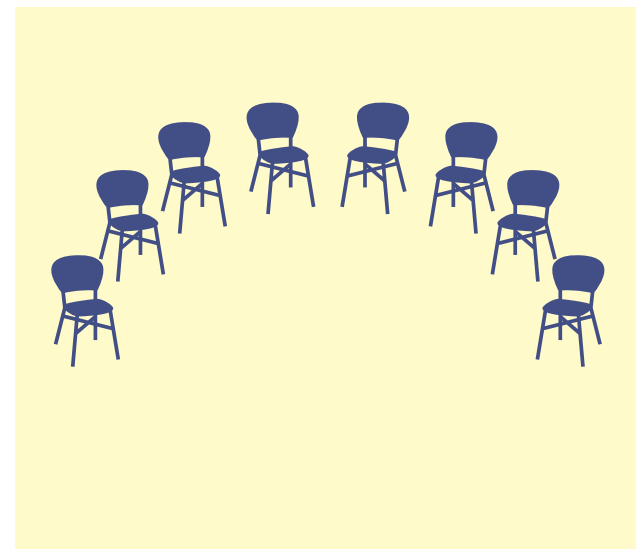
Žáci objeví souběžnou existenci zcela protichůdných interpretací jednoho společenského problému a zamyslí se nad tím, kdo a v jaké podobě tyto interpretace vnáší do veřejného prostoru. Naučí se rozebírat jejich narativní strukturu a identifikovat v nich hlavní postavy. Uvědomí si také vnitřní ucelenost argumentačních pozic pro své zastánce i jejich vzájemnou rozpornost. V teoreticko-diskuzní části žáci poznají různé teorie pravdy a kritéria pravdivosti a porozumí limitům lidského vnímání. Díky tomu se naučí také reflektovat vlastní názorovou pozici. O poznatcích z druhého workshopu budou žáci diskutovat v souvislosti s fenoménem postfaktivity.

Harmonogram workshopu

Aktivita 2.1 Shrnutí 1. workshopu a představení 2. workshopu	5 min
Aktivita 2.2 Analýza protichůdných narativů interpretujících společenský problém	50 min
Aktivita 2.3 Pravda a postfakticita	30 min
Aktivita 2.4 Uzavření workshopu	5 min

Uspořádání prostoru

Aktivita 2.1: Shrnutí 1. workshopu a představení 2. workshopu

Pomůcky

lepící štítky, fixy, pracovní listy

Časová dotace

5 minut

Cíle aktivity

Studenti si připomenou obsah 1. workshopu a lektori je připraví na to, co je čeká v průběhu 2. workshopu.

Postup:

- ★ Lektori uvítají žáky a požádají je, aby si opět na štítky napsali jména. Sami udělají totéž.
- ★ Lektori se žáků zeptají, co všechno si pamatují z předchozí lekce. Pokud žáci sami nezmíní nejdůležitější body, lektori jim pomohou těmito otázkami:
 - a. Jak jsme si popisovali veřejný prostor?
 - b. Co to je občanská společnost?
 - c. Kde vznikla demokracie a jak se vyvíjela?
 - d. Jak se vyvíjela technologie médií?
 - e. Jaké současné etické dilema jste si v průběhu minulého workshopu vybrali a jak jste s ním pracovali?
- ★ Lektori vysvětlí, že nyní si odpovědi na etické dilema obě skupiny vzájemně představí, pokusí se je rozebrat a zjistit, kdo ve veřejném prostoru tyto názorové pozice zastává.

Aktivita 2.2: Analýza protichůdných narativů interpretujících společenský problém

Pomůcky

výstupy z 1. workshopu na flipchartových papírech, pracovní listy, tabule, prezentace

Časová dotace

50 minut

Cíle aktivity

Studenti poznají protichůdné interpretace jednoho problému, jejich vnitřní logiku, ale i vzájemnou rozpor-nost. Rozeberou příběhy (narativy), které se za interpretacemi skrývají a identifikují jejich hlavní postavy. Pokusí se pojmenovat vyprávěče těchto příběhů ve veřejném prostoru a definovat jejich publikum.

Postup:

★ Lektor vysvětlí, že argumentaci pro podporu své zadané názorové pozice budou žáci vnímat jako příběh. Společně si proto zkusí pojmenovat a charakterizovat hlavní postavy a situace, které se v příbězích objevují. Skupinovou práci z předchozího workshopu dnes žáci doplní o popis toho, co zmiňované postavy dělají a jak by se mohly situace vyvíjet. Flipchartové papíry s výsledky skupinové práce budou po celou dobu aktivity umístěny na místě viditelném pro žáky i oba lektory.

★ Lektori vyzvou zástupce obou skupin, aby nahlas přečetli to, k čemu v průběhu 1. workshopu ve skupině dospěli. Žáci tedy představí a popíší postavy svého příběhu a situace, které se s nimi pojí.

★ V následující části bude jeden z lektorů pokládat jednotlivým skupinám otázky a druhý lektor bude zapisovat odpovědi. Důležité je, aby byly odpovědi každé ze skupin zapisovány zvlášť. Psát lze například na školní tabuli rozdělenou na dvě části, na dva flipchartové papíry nebo do dvou sloupců textového dokumentu, který je před studenty promítán na zeď podobně jako prezentace. Lektori mohou při práci se žáky využívat otázky a aktivity v pracovních listech.

★ První lektor pokládá skupinám střídavě otázky, které se zaměřují na to, co je vyprávěno v příbězích podporujících jednotlivé argumentace. Žáci vyprávějí děj – co jednotlivé postavy dělají, proto se v jejich příbězích objeví slovesa a příslovce.

Má ČR přijímat uprchlíky a umožňovat příchod migrantů?

- a. Co uprchlíci (migranti) dělají?
 - Co dělali a dělají pro to, aby se do situace uprchlíků (migrantů) dostali?
 - Čím se případně snažili nebo snaží této situaci zabránit?
- b. Co dělají další aktéři příběhu?
 - V čem uprchlíkům (migrantům) pomáhají?
 - V čem jim naopak situaci komplikují?
- c. Kdo usiluje o řešení situace a jakým způsobem postupuje?
Co konkrétně tito aktéři dělají a jak své kroky vysvětlují?
 - Kdo postupuje správně a co konkrétně dělá?
 - Kdo postupuje špatně a co konkrétně dělá?
- d. Co dělá veřejnost a jak na situaci reaguje?
- e. Jak se situace vyvíjí a jak vše dopadne?
 - Jak by mohl vypadat dobrý konec?
 - Jak by mohl vypadat špatný konec?

Má ČR podporovat sociální začleňování romské menšiny?

- a. Co Romové dělají?
 - Co dělali a dělají pro to, aby se ocitli v sociálním vyloučení?
 - Čím se případně snažili nebo snaží této situaci zabránit?
- b. Co dělají další aktéři příběhu?
 - V čem Romům pomáhají?
 - V čem jim naopak situaci komplikují?
- c. Kdo usiluje o řešení situace a jakým způsobem postupuje? Co konkrétně tito aktéři dělají a jak své kroky vysvětlují?
 - Kdo postupuje správně a co konkrétně dělá?
 - Kdo postupuje špatně a co konkrétně dělá?
- d. Co dělá veřejnost a jak na situaci reaguje?
- e. Jak se situace vyvíjí a jak vše dopadne?
 - Jak by mohl vypadat dobrý konec?
 - Jak by mohl vypadat špatný konec?

★ Lektor, který zapisuje odpovědi, připíše k postavám a situacím také charakteristiky z flipchartových papírů vytvořené během aktivity 1.4. Zápis jednotlivých narativů může vypadat například takto:

ČR má podporovat sociální začleňování romské menšiny.

Romové jsou oběti sociálního vyloučení, liší se svou kulturou, ekonomicky jsou na tom podstatně hůř než zbytek populace. Za svou situaci nemohou, snaží se ji změnit, ale kvůli diskriminaci, předsudkům a sociální izolaci ze strany většinové společnosti s ní nemohou nic dělat. Pomáhají jim pouze lidé z neziskovek, kteří jsou profesionální, racionální a nemají předsudky. Politici jsou populističtí a šíří stereotypy, protože tím získávají hlasy voličů. Stát není schopen situaci efektivně řešit, nedává na integraci Romů dost peněz a dochází k institucionálnímu rasismu. Extremisté na Romy útočí verbálně i fyzicky. Soukromá média jdou na ruku čtenářům a divákům, takže zveřejňují rasistický obsah. Dezinformační média pravdu neříkají nebo ji pozměňují. Pouze média veřejné služby se snaží být objektivní. Veřejnost je zaměřená proti Romům, nedůvěřuje jim a neumožňuje jim se integrovat.

Pouze lidé z neziskovek a novináři z médií veřejné služby pomáhají k vyřešení celého problému, protože usilují o integraci Romů, pomáhají odstraňovat rasismus a diskriminaci. Pokud by uspěli, soužití Romů a majority by se zlepšilo a problémy by zmizely. Pokud se ale prosadí to, co chtějí populističtí politici a extremisté, problémy se budou prohlubovat.

ČR nemá podporovat sociální začleňování romské menšiny.

Romové jsou špinaví, hluchí, líní, agresivní a nepřizpůsobiví. Kradou, berou sociální dávky a mají hodně dětí. Za svou situaci si mohou sami. Sluníčkáři z neziskovek berou tučné granty z daní a předstírají, že Romům pomáhají. Ve skutečnosti ale problémům nerozumí a vše dělají jen pro peníze. Oproti tomu vlastenci jsou jediní, kteří problému rozumí a ví, jak na to. Pokud se dopouští násilností, tak jen pro naše dobro. Na sociálních sítích se snaží šířit pravdivé informace. O to usilují například i Parlamentní listy, ostatní média jsou ale ovlivněná Bruselem. Stát a sociálka dávají Romům jen další peníze, aniž by to přinášelo výsledky. Na úřadech dochází k pozitivní diskriminaci. Politici se Romům podbízí a také jim cpou jen peníze. Nejvíce kvůli problémům trpí obyčejní slušní Češi, kterým soužití s Romy vadí. Na jejich potřeby se ale nikdo neohlíží.

Jediní, kdo řeší problém dobře, jsou vlastenci, kteří usilují o to, aby byli Romové vystěhováni z České republiky. Jen to by problémy skutečně odstranilo. Pokud se ale nedostanou ke slovu, problémy s Romy se budou zhoršovat a prohlubovat.

ČR má přijímat uprchlíky a umožňovat příchod migrantů.

Uprchlíci utíkají z válkou zničené země, chtějí lepší život. Prožili válečná traumata a přišli o své blízké. V nové zemi se musí rychle adaptovat a naučit jazyk. Za svou situaci nemohou, neměli na výběr, museli odejít, aby přežili. Migranti odešli ze své země kvůli chudobě. Jsou velmi pracovití, spolehliví a skromní, protože často dřou za minimální plat, který ještě posílají své rodině do země původu. Za jejich situaci vždy mohou státy, ze kterých migranti a uprchlíci přicházejí, protože jim nedokážou zajistit podmínky vhodné k životu.

Situaci řeší neziskové organizace, které migrantům a uprchlíkům pomáhají. Jejich pracovníci problému rozumí, jsou vzdělaní a empatictí a dělají svou práci dobře. Naopak politici zneužívají situaci, vedou kampaně proti uprchlíkům, aby se zalíbili lidem, kteří uprchlíky nechtějí. Tím ale situaci jen zhoršují a nijak nepomáhají k vyřešení problému. Veřejnost je nenávistná a bojí se uprchlíků i migrantů.

Příběh by mohl skončit dobře, kdybychom uprchlíky a migranty přijímali a nechali tady žít. Ti, kteří chtějí, se mohou později vrátit zpět, až v jejich zemi budou lepší podmínky. Pokud se ale k migrantům a uprchlíkům budeme stavět nenávistně, skončí to nenávistnými útoky a navzájem se tady ubijeme.

ČR nemá přijímat uprchlíky a umožňovat příchod migrantů.

Mezi uprchlíky a migranty není žádný rozdíl, všichni pochází z jiných a cizích kultur, které jsou neslučitelné s tou naší. Jsou pro nás nebezpeční. Jsou to teroristé, zabíjejí, staví mešity a berou nám duchody a práci. Ničí naši evropskou křesťanskou kulturu. Za veškeré problémy (chudobu, války atd.) si mohou sami, není proto důvod, abychom jim jakkoliv pomáhali.

Sluníčkáři se o tu pomoc snaží, protože jsou příliš naivní. Problém ale neřeší, naopak ho zhoršují. Ohrožují slušné Čechy, ničemu nerozumí a postupují úplně špatně. Politici a policisté jsou bezzubí a neumí situaci vyřešit. Politici sem migranty navíc sami pouští a policie nedokáže situaci ohlídat, takže jsme v ohrožení. Skutečnými hrdiny naší vlasti jsou neonacisté, kteří občas musí přistoupit i k násilnému řešení situace.

Pomohlo by, kdybychom zavřeli hranice tak, aby sem nemohli lidé tmavé pleti. Když to neuděláme, migranti nás obsadí a pošlou místo sebe do války.

★ V další fázi se lektor obou skupin ptá na to, jak jsou jednotlivé příběhy vyprávěny.

- Má příběh své hrdiny, oběti a viníky? Které postavy mají tyto role?
- Jaké emoce se s vyprávěním pojí? Jaké pocity může takový příběh v posluchačích/čtenářích vyvolat?
- Obsahuje příběh odkazy na ověřitelné zdroje, trendy nebo statistiky? Nebo jsou naopak informace obtížně měřitelné a ověřitelné?
- Co příběh zdůrazňuje, nesděljuje, zamlčuje nebo zcela pomíjí? Na tuto otázku se lektor ptá vždy skupiny, která obhajovala opačné stanovisko.
- Kdo podobný příběh ve veřejném prostoru sděluje?
- Kdo tvoří publikum příběhu? Kdo mu naslouchá a věří?

★ Zapisující lektor pod příběh doplňuje odpovědi na výše zmíněné otázky. Zápis může vypadat například takto:

ČR má podporovat sociální začleňování romské komunity.

Hrdiny příběhu jsou lidé z neziskových organizací, pachateli pak veřejnost, komerční média, politici i vláda. Oběťmi jsou samotní Romové.

Příběh vyvolává lítost a soucit s Romy, které česká společnost nechce přijmout.

Příběh je opřen například o výzkumy popisující diskriminaci Romů a jejich mediální zobrazení.

V příběhu chybí informace o tom, jak situaci vnímá česká majorita.

Podobný příběh vypráví například antirasističtí aktivisté a ti, kteří lidem z romské komunity pomáhají. Naslouchají jim Romové nebo lidé pracující v neziskových organizacích.

ČR nemá podporovat sociální začleňování romské komunity.

Hrdiny příběhu jsou vlastenci, pachateli jsou pak sluníčkáři z neziskovek a média jako Parlamentní listy. Oběťmi jsou slušní Češi.

Příběh vyvolává vztek, nenávist, závist a strach.

Informace se ověřit nedají a vychází spíše z dojmů těch, kdo příběh vyprávějí.

V příběhu chybí informace o tom, jak se cítí samotní Romové a jak celou situaci vnímají.

Podobný příběh vypráví protiromsky orientované politické strany, které díky tomu získávají hlasy ve volbách. Naslouchají jim jejich voliči, kteří s nimi názorově souzní, nebo třeba účastníci protiromských demonstrací.

ČR má přijímat uprchlíky a umožňovat příchod migrantů.

Hrdiny příběhu jsou pracovníci neziskových organizací. Viníky jsou představitelé zemí, ze kterých musí uprchlíci a migranti odcházet. Oběťmi jsou samotní uprchlíci a migranti.

Příběh vyvolává soucit a lítost nad uprchlíky i migranty.

Příběh se například odkazuje ke skutečným příběhům migrantů a uprchlíků, kteří popisují důvody odchodu ze země původu.

V příběhu chybí problematika terorismu a nijak zde nejsou reflektovány obavy obyvatel ČR.

Příběh takto vyprávějí lidé, kteří migrantům pomáhají a soucítí s nimi. Naslouchají jim další lidé, kteří chtějí migrantům a uprchlíkům pomáhat.

ČR nemá přijímat uprchlíky a umožňovat příchod migrantů.

Hrdiny příběhu jsou neonacisté a viníky jsou samotní migranti a uprchlíci. Oběťmi jsou potom slušní Češi.

Příběh vyvolává strach, vztek, zlobu a chuť k agresii.

Příběh zůstává spíše v rovině emocí, především strachu.

V příběhu chybí empatie s osudem uprchlíků i migrantů.

Příběh takto vypráví protimigračně orientovaní politici a naslouchají jim jejich voliči.

★ Lektori vedou žáky k diskuzi nad odlišnými odpověďmi na totožné otázky. Ptají se studentů například:

- a. Jak je možné, že stejný problém má tak odlišná vysvětlení?
- b. Jak to, že ti, kdo byli hrdiny nebo oběťmi prvního příběhu, ve druhém hrají roli viníků?
- c. Proč vypravěči příběhů pojmenovávali stejné postavy jinak (např. pracovníci neziskových organizací byli v jiném příběhu sluníčkáři)? Mají různá pojmenování i různé významy?
- d. Proč jsou stejné situace popisovány v příbězích odlišně a s opačným výsledkem (např. přístup úřadů k Romům je v jednom případě vykládán jako institucionální rasismus a ve druhém popisován jako pozitivní diskriminace)?
- e. Která z odpovědí na etické dilema má pravdu a proč?
- f. Která z odpovědí na etické dilema je vám osobně bližší a proč? Jak nahlížíte na názorové oponenty?
- g. Na čem je založen váš postoj? Čerpáte z ověřitelných zdrojů?
- h. Jakou roli hraje v argumentaci pravdivost a ověřitelnost?

Narativ

Svět kolem sebe vnímáme v příbězích – tzv. narrativech. Jde o subjektivně motivované, stylizované mluvené nebo psané vyprávění. Narativ popisuje nějakou událost nebo problém a odhaluje příčiny i možné důsledky současného vývoje. Vždy jde ovšem o pohled konkrétního vypravěče, případně posluchačů, kteří s vypravěčem sdílí jeho pohled na určité skutečnosti. Jiný vypravěč může k popisu stejné situace použít zcela odlišný narativ, který si také najde své publikum. Zastánci obou verzí téhož příběhu se přitom domnívají, že pravdivá je pouze ta jejich.

Narativ rozebíráme ve dvou rovinách. Ptáme se na to, **co je vyprávěno** (rovina příběhu) i **jak je to vyprávěno** (rovina diskurzu). V rovině příběhu nás zajímají události, charakteristika postav a prostředí, kde se vše odehrává. Rovina diskurzu zahrnuje například posloupnost vyprávění, to, co je zdůrazněno nebo naopak zamlčeno, i forma vyprávění (například jazyk nebo citové zabarvení). Příběhová i diskurzivní stránka narativu nám také mnohé prozrazuje o tom, jak se k problematice staví sám vypravěč.

Ve vyprávění se vždy objevují univerzální postavy. **Viníci** problém způsobili, **oběti** v důsledku toho trpí a **hrdinové** problém nakonec vyřeší. Zápletka příběhu funguje jako interpretační rámec, do kterého je možné neustále vsazovat nové situace či události. Narativ pak poskytuje všem, kteří ho využívají, shodné chápání příčin, projevů i řešení problémů. Vzniká tak **konsenzuální realita**, která svým zastáncům poskytuje východisko pro jednání i vyjadřování názorů.

Americký politolog John Bullock (2015) poukazuje na to, že vyjadřované názory nemusí nutně odrážet skutečná přesvědčení svých nositelů. Důležitá není ani jejich faktická správnost a narativ může obsahovat i zjevně nepravdivé informace. Prostřednictvím těchto narativů se jejich vypravěči i posluchači přihlašují k určité sociální skupině a dávají jí najevo svou loajalitu. Pokud jim někdo chce jejich deklarovaný názor vyvrátit nebo alespoň poopravit, vnímají to jako ohrožení vlastní osoby a sociální pozice a kritiku zcela odmítnou i v případě, že je oprávněná.

Pracovní listy

★ **Otázka na s. 1:** *Ve třídě vznikly dva zcela odlišné narativy vztahující se ke stejnému problému. Jak byste krátce shrnuli příběh vaší skupiny?*

Otázka vede žáky k tomu, aby si poznamenali příběh, který se svou skupinou vytvořili a později si ho mohli připomenout.

★ **Otázky na s. 2:** *Je ve veřejném prostoru někdo, kdo vypráví příběh podobně jako vaše skupina? Komu ho vypráví? Jaké emoce může u svého publika vyvolat? A čeho tím může dosáhnout?*

Otázka reaguje na rozbor narativů. Žáci si mohou poznamenat výsledky diskuze nebo si pod otázku vepsat vlastní úvahy vztahující se k aktivitě 2.2.

★ **Otázka na s. 3:** *Hrdinové, viníci a oběti našich příběhů nám pomáhají, abychom se vyznali ve složitém světě okolo nás. Skrývá se ve zjednodušování reality prostřednictvím univerzálních postav i nějaké nebezpečí? Jaké?*

Otázka vede žáky k úvaze nad riziky zjednodušeného vnímání reality.

★ **Aktivita na s. 3:** Žáci napíší pod obrázky, kdo v jejich příběhu představoval oběť, hrdinu a viníka. A stejně vyjmenují i postavy v příběhu druhé skupiny.

TIP

★ Lektori mohou jako podporu využít videa zobrazující vypravěče příběhů podobných těm, které vytvořili sami žáci. V průběhu testování vzdělávacího programu na školách využívali lektori například úryvek z videa předsedy strany Svoboda a přímá demokracie Tomia Okamury, který sděluje „šokující informace“ o migrantech v českých detenčních zařízeních, a část videorozhovoru Regionální televize.cz s Ondřejem Mirovským ze Strany zelených. Poté se lektori ptali studentů, jak na ně jejich výpovědi působily. Žáci často odpovídali, že Tomio Okamura představoval migranty výhradně jako potenciální hrozbu a agresory, zatímco Ondřej Mirovský mluvil o migrantech pouze v souvislosti s jejich ekonomickým přínosem.

Video Tomia Okamury: <https://www.youtube.com/watch?v=rFqRvm0lGd0> (cca od 0:24 do 2:08)

Videorozhovor s Ondřejem Mirovským: <https://www.youtube.com/watch?v=qP0IL4klZ2s> (cca od 0:40 do 4:05)

K tématu začleňování romské komunity lze využít video Tomáše Vandase ze shromáždění v Ústí nad Labem, který mluví o pozitivní diskriminaci (bez odkazu na relevantní zdroje). Pro porovnání lze promítnout video zveřejněné organizací Romea.cz, kde představitel sdružení Konexe Miroslav Brož čte prohlášení Romů vystěhovaných z Předlic. Žáci si všimli, že zatímco Vandas Romy představoval jako parazity sociálního systému, Brož je popisoval jako oběti určité situace.

Projev Tomáše Vandase: <https://www.youtube.com/watch?v=IM5r5ZsnGT4> (cca od 0:15 do 1:25)

Projev Miroslava Brože: <https://www.youtube.com/watch?v=BAJGvZxDOFY> (cca od 9:02 do 11:05)

TIP

★ Při testování programu se stávalo, že jedna skupina svou naraci parodovala – žáci dávali jasně najevo, že se neztotožňují s výkladem reality, který mají obhajovat. Druhá skupina své verzi naopak zpravidla věřila a i po skončení aktivity se k ní žáci hlásili. V některých školách byla parodována narace pro přijímání uprchlíků a migrantů či pro integraci Romů, v jiných žáci naopak zesměšňovali nositele nesouhlasných odpovědí na tyto otázky. V jedné škole například zesměšňovali pracovníky neziskových organizací jako naivní a hloupé samaritány, kteří to ale myslí dobře, v jiné třídě si dělali legraci z odpůrců přijímání uprchlíků, kterým vkládali do úst absurdní argumenty zdůrazněné záměrnými gramatickými chybami na flipchartových papírech. Lektori mohou této situace využít a ukázat, že právě parodie či karikatura velmi dobře odhaluje klíčové znaky narace. S žáky lze také diskutovat o tom, proč se naraci rozhodli parodovat a jak se v tom odráží převažující postoj třídy k zvolenému etickému dilematu. Žáci se také mohou zamyslet nad tím, kdo ve veřejném prostoru podobným způsobem karikuje stanovisko, se kterým se oni sami naopak ztotožňují.

Zdroje a literatura

Bullock, J. a kol.: *Partisan Bias in Factual Beliefs about Politics*, Quarterly Journal of Political Science 10 (2015), s. 519–578.

Hájek, M., Havlík, M., Nekvapil, J.: *Narativní analýza v sociologickém výzkumu: přístupy a jednotící rámec*, Sociologický časopis 48 (2012), s. 199–223.

Chatman, S.: *Příběh a diskurz*, Brno: Host, 2008.

Kolektiv autorů: *Proč uprchlíci jítí naše emoce? Narativy související s migrací a uprchlictvím v české společnosti a nahlédnutí za ně*, Praha: Glopolis [online], www.glopolis.org, 2016.

Aktivita 2.3: Pravda a postfaktičita

Pomůcky

prezentace, pracovní listy

Cíle aktivity

Žáci se zamyslí nad pravdivostí informací ve veřejném prostoru v souvislosti s fenoménem postfakticity.

Časová dotace

30 minut

Postup:

- ★ Lektoři provedou žáky výkladově-diskuzní částí workshopu. Seznámí je s teoriemi pravdy a kritérii pravdivosti, jejichž prostřednictvím budou zkoumat narativy z aktivity 2.2. Závěr debaty bude věnován fenoménu postfaktivity v současném veřejném prostoru.
- ★ V průběhu workshopu vedou lektoři žáky k argumentaci a kritické diskuzi.
- ★ Lektoři i žáci mohou využívat podporu v podobě textů, diskuzních otázek a úkolů v pracovních listech.

Pravda

Pravda je filosofický termín, jímž se označuje základní hodnota poznání. Existují dva základní postoje k pravdě, které procházejí dějinami filosofie.

Prótagorovo hledisko je *gnozeologické*. Pravda je výsledkem našeho poznání. Je **subjektivní** a tudíž relativní. Neexistuje jednotná definice pravdy, vždy záleží na kritériích, která si pro určení pravdivosti tvrzení sami zvolíme.

Sókratovo, Platónovo a Aristotelovo hledisko na pravdu je *ontologické*. Pravda je **objektivní**, absolutní a nepodmíněná, a jako taková je založena na platnosti neměnných principů. Pravda existuje nezávisle na skutečnosti i na naší schopnosti ji poznat.

Kritéria pravdivosti

Lidé mají jen omezené možnosti, jak svými smysly zjistit, co je pravda a co nikoliv. Při ověřování informací proto používají různá kritéria pravdivosti.

Korespondenční kritérium – pravdivé je to, co se shoduje s poznávanými skutečnostmi. Příkladem může být výrok, že **Romové žijí v sociálně vyloučených lokalitách**. Je to pravda? Nepochybně platí, že někteří Romové tam skutečně žijí, což lze ověřit osobní zkušeností i sociologickým šetřením. Zároveň ale také platí, že tam žijí i lidé z jiných skupin včetně majority. V každé zemi je navíc složení obyvatel vyloučených lokalit jiné. Samotné tvrzení také nic neprozrazuje o příčinách tohoto stavu. K tématu migrace lze jako příklad uvést výrok: **Uprchlíci nejsou lidé v nouzi, protože si s sebou přinášejí iPhony**. Někteří

uprchlíci skutečně mají iPhony, jiní si ale nic takového s sebou nenesou. Výrok také nijak nereflektuje, že mobilní telefon je často to jediné, co si s sebou lidé na dalekou cestu berou. A že kromě komunikačního prostředku pro ně mobilní telefon často představuje také možnost, jak si uchovat fotografie svých blízkých nebo se připojit k internetu a vyhledat si informace nebo mapy.

Koherenční kritérium – jako pravdivé je vnímáno vše, co zapadá do bezrozporného systému přesvědčení. Logické a bezrozporné se mohou pro své příznivce stát i narace, které vytvořili během workshopu žáci. Rasista může být přesvědčen o méněcennosti jiných etnik a národností a v rámci svého vidění světa pak prohlásí, že **Romové si mohou za potíže sociálně vyloučených lokalit sami a migranti a uprchlíci přicházejí zničit evropskou kulturu**. Proti němu ale bude stát člověk, který vychází z konceptu lidských práv. Ten bude upozorňovat na jejich porušování, což vede k **diskriminaci a sociálnímu vylučování Romů v české společnosti i ke vzniku segregovaných čtvrtí v evropských městech, kde žijí komunity migrantů**. Oba budou přesvědčeni o tom, že pravdu má jen on sám a druhý se mýlí.

Pragmatické kritérium – pravdivé je to, co odpovídá zkušenosti a funguje. V debatě o vzdělávání romských dětí se často objevuje argument, že **děti jsou nejraději „mezi svými“**. **Proto je pro romské děti lépe, když všechny chodí do stejné školy**. Zastánci tohoto tvrzení upozorňují na to, že tento model funguje, je vyzkoušený a „oblíbený“ i v romských rodinách. Nesouhlasí s nimi ale ti, kdo zdůrazňují důsledky nedostatečného vzdělání. Segregace romských dětí jim podle nich znemožňuje získat maturitu nebo mít v budoucnu lepší pozici při hledání práce. S tématem migrace se může pojit přesvědčení, že **Česká repub-**

lika se v minulosti postarala o velký počet migrantů, zvládne to tedy i nyní. Tvzení je pravdivé, opomíjí ale specifika současné situace, která je spojena s šířením morální paniky v médiích a všeobecným strachem z cizinců a muslimů, což může proces integrace výrazně ovlivnit.

Konsenzuální kritérium – tvrzení je prohlášeno za pravdivé, pokud se na jeho pravdivosti shodnou odborníci (nebo ti, kdo jsou za odborníky považováni). Jak ale pak pohlížet na situaci, kdy si stanoviska odborníků vzájemně odporují? Odborníci z pedagogicko-psychologických poraden posílají **velkou část romských žáků na základní praktické školy**. Další odborníci ale upozorňují na to, že mezi romskými žáky **je nepoměrně velký počet lidí, kteří kvůli takovému postupu nezískají ani základní vzdělání**. Důvodem je podle nich rasová diskriminace Romů, nikoliv nedostatečné schopnosti romských žáků. Dilema dvou různých stanovisek můžeme najít i u tématu přijímání migrantů a uprchlíků. Mají pravdu odborníci, kteří upozorňují na **obtíže při začleňování cizinců v české společnosti a usuzují, že nejlepší by bylo migrační politiku zpřísnit, nebo ti, kteří vyzdvihují výhody migrace (včetně té pracovní) a doporučují otevřít se migrantům ještě více?**

Lidové – lidé považují za pravdivé to, co prohlásí jimi respektovaná autorita. Výroky představitelů důležitých institucí nebo států mají větší váhu a lidé mají spíše tendenci jim věřit. Stejně důvěryhodně působí i stereotypy a všeobecně uznávané skutečnosti. Měl pravdu prezident Miloš Zeman, když odhadoval, že **90 % Romů nepracuje**, což potvrzuje také všeobecně přijímaný stereotyp, nebo odborníci, kteří Zemanovy výroky na adresu Romů vyvrátili? Stejně tak se lze ptát, zda měl Miloš Zeman pravdu, když označil **migrační krizi za „řízenou invazi“**, anebo zda byla pravda na straně německé kancléřky Angely Merkelové, která mluvila o přijímání uprchlíků jako o nutném humanitárním kroku?

Percepční chyby a konfirmační zkreslení

Lidské vnímání není uzpůsobeno k tomu, abychom mohli posuzovat realitu objektivně. Psychologové popisují nejrůznější **chyby percepce**, které nám původně usnadňovaly orientaci ve světě na základě minulých, kolektivně sdílených zkušeností, ale v současném globalizovaném světě nám jeho poznávání značně komplikují. Máme například tendenci zařazovat si informace do **předem da-**

ných kategorií. Ovlivňuje nás **první silný dojem**. Druhým lidem přisuzujeme vlastnosti na základě jedné z nich (když je nám například někdo sympatický, myslíme si, že bude mít především pozitivní vlastnosti). Do jiných lidí si často **projikujeme** naše dřívější zážitky a zkušenosti. Vystavujeme se pouze podnětům, které jsou nám příjemné. Upřednostňujeme ty informace, které souzní s naším přesvědčením a přehlízíme ty, které jsou s ním v rozporu (**konfirmační zkreslení**). **Smysluplné vzorce** vnímáme i v náhodných datech. Proto nám například oblaka na nebi připomínají nejrůznější předměty a bytosti. Podobným způsobem fungují i narativní vzorce, do nichž vkládáme informace, které později spojujeme do příběhů.

Postfaktualita

Postpravda (angl. *posttruth*) byla vyhlášena slovníkem Oxford Dictionary slovem roku 2016. Tento novotvar popisuje situaci, kdy přestává být důležité, co je pravda a co nikoliv. Lidé si své názory a postoje vytvářejí spíše na základě emocí než podle ověřitelných skutečností.

„Rizikem tohoto konzistentního a úplného nahrazování faktů za nepravdy, alternativní pravdy či lži nespočívá v přijetí lži za pravdu a odmítnutí pravdy coby lži, ale v naprosté destrukci naší schopnosti orientovat se ve světě“ (H. Arendt: 2002).

S poklesem důvěry v tradiční média i proměnou charakteru jejich obsahu rovněž narůstá **riziko zneužití publika** – nastupují dezinformační a propagandistické weby. Lži a dezinformace jsou vydávány za „alternativní fakta“.

Setkáváme se například s **hoaxy**, tedy mystifikacemi, podvodnými či nepravdivými informacemi, které se nejčastěji šíří e-mailem nebo na sociálních sítích. Pokud však obsah hoaxu zapadá do našeho pohledu na svět, máme tendenci mu věřit a informace v něm už dál neověřovat.

Rozpoznat hoax přitom nebývá těžké. Ověřováním informací a shromažďováním hoaxů se zabývají některé weby (z českých například manipulatori.cz, hate-free.cz nebo hoax.cz). Vždy se můžeme na obsah podezřelé zprávy zeptat také oficiálních úřadů a institucí.

Pracovní listy

★ **Otázka na s. 4:** *Uspěl by příběh vaší skupiny při posuzování pravdivosti podle jednotlivých kritérií?*

Úkolem lektorů je naučit studenty ostražitosti a kritickému přístupu při posuzování pravdivosti jednotlivých výroků. I výroky, které by se podle uvedených kritérií pravdivosti mohly zdát pravdivé, lze snadno zpochybnit.

★ **Otázka na s. 5:** *Lidé mají tendenci vnímat pouze informace, se kterými souhlasí, a přehlížet ty, které jsou s jejich názorem v rozporu. Pozorujete to i u sebe? Vzpomenete si na nějaký příklad?*

Otázka vede žáky k sebereflexi a poznání limitů vlastního vnímání.

★ **Úkol na s. 6:** Žáci jsou tázáni, jak by vyvrátili hoaxy, které se šířily veřejným prostorem. Mohou například uvést, že by si hoax vyhledali na internetu a zjistili, zda už někdo informaci neuvedl na pravou míru. Také mohou kontaktovat nejrůznější úřady nebo instituce, které by jim podaly relevantní informace.

TIP

★ Téma pravdy a fakticity je poměrně náročné. Lektori by měli v průběhu workshopu neustále ověřovat, zda žáci všemu rozumí. Veškeré teoretičtější poznatky je vhodné zkoušet aplikovat na narrativech vytvořených během aktivity 2.2.

★ Druhý workshop může žákům připadat depresivní. Když si v jeho průběhu zkusí sami analyzovat vytvořené příběhy, mohou mít pocit, že už ničemu nemohou věřit a svět se stává příliš složitým a neuchopitelným. Lektori by proto měli zdůraznit, že vnímání vzorců v událostech a informacích je normální reakcí lidského mozku. Stejně tak je normální emotivně prožívat dění kolem sebe. Měli bychom si však limity vlastního vnímání reality uvědomovat a své názory a postoje podrobovat reflexi.

Zdroje a literatura

Arendt, H.: *Mezi minulostí a budoucností*, Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002.

Český rozhlas Plus: Miloš Zeman: Invazi migrantů do Evropy organizuje Muslimské bratrstvo [online], www.plus.rozhlas.cz, 2016.

Idnes.cz: Bylo to důležité a správné. Merkelová hájila otevření hranic běžencům [online], www.idnes.cz, 2017.

Kolář, P.: *Pravda a fakt*, Praha: Filosofia, 2002.

Kolektiv autorů: *Filosofický slovník*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998.

Lidovky.cz: Sociolog Prokop: Zeman použil čísla z vyloučených lokalit, v Česku pracuje většina Romů [online], www.lidovky.cz, 2018.

Nakonečný, M.: *Sociální psychologie*, Praha: Academia, 2000.

Aktivita 2.4: Závěrečná reflexe workshopu

Časová dotace

5 minut

Cíle aktivity

Zhodnotit nově získané poznatky během workshopu.

Postup:

★ Žáci zhodnotí, co nového se během workshopu dozvěděli a nakolik to pro ně bylo přínosné. Lektori v průběhu debaty pokládají žákům například následující otázky:

- Co vás v průběhu workshopu nejvíc překvapilo?
- Co jste si zapamatovali?
- O čem byste se chtěli více dozvědět?

★ Lektori sdělí žákům, že hlavním tématem následujícího workshopu budou média. Žáci zjistí, jak fungují masová média a jakou roli plní ve veřejném prostoru. Budou také zkoumat, zda a v jaké podobě se narativy z aktivity 2.2 objevují v masových médiích.

Workshop 3 Média

O workshopu

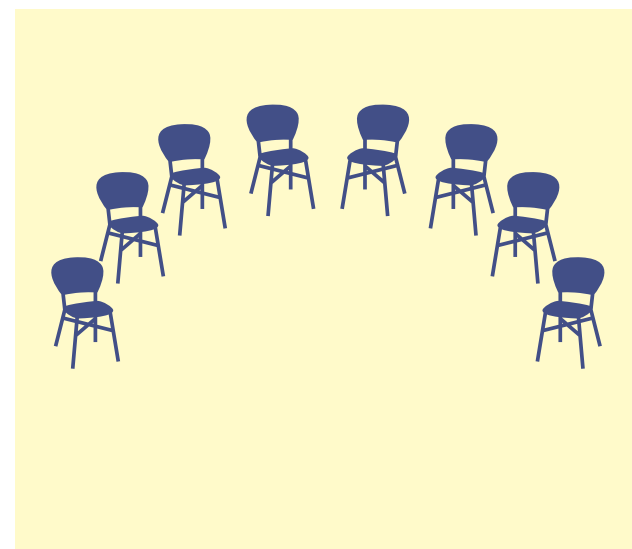
Žáci si uvědomí existenci narativů z aktivity 2.2 v médiích. Seznámí se s prostředím českých tištěných, audiovizuálních i online médií. Poznají novinářskou rutinu a redakční práci v kontextu nejrůznějších vlivů na mediální obsah. Pochopí vztah mezi mediální a veřejnou agendou a vyzkouší si redakční práci v praxi.

Harmonogram workshopu

Aktivita 3.1 Shrnutí 2. workshopu a představení 3. workshopu	5 min
Aktivita 3.2 Agenda setting, práh mediální pozornosti a mediální krajina v ČR	20 min
Aktivita 3.3 Mediální mapa České republiky	10 min
Aktivita 3.4 Redakční práce	40 min
Aktivita 3.5 Uzavření workshopu a závěrečná reflexe celého kurzu	15 min

Uspořádání prostoru

Aktivita 3.1: Shrnutí 2. workshopu a představení 3. workshopu

Pomůcky

lepící štítky, fixy, pracovní listy

Časová dotace

5 minut

Cíle aktivity

Studenti si připomenou obsah 2. workshopu a lektori je připraví na to, co je čeká v průběhu 3. workshopu.

Postup:

★ Lektori uvítají žáky a požádají je, aby si opět na štítky napsali jména. Sami udělají totéž.

★ Lektori se žáků zeptají, co všechno si pamatují z předchozího workshopu. Pokud žáci sami nezmíní nejdůležitější body, lektori jim pomohou těmito otázkami:

- Co jste se naučili při tvorbě dvou vzájemně rozporných příběhů?
- Kdo ve veřejném prostoru vypráví stejné příběhy, jaké vznikly v průběhu minulého workshopu?
- Jak rozpoznáváme, co je pravda a co není?
- Jaké nástrahy přináší doba postfaktická?

★ Lektori vysvětlí, že v průběhu předchozího workshopu poznali žáci existenci zcela protikladných výkladů jednoho problému. Uvědomili si jejich vzájemnou rozpornost a relativní nedůležitost pravdivosti a fakticity pro vypravěče těchto příběhů i jejich publikum. Zjistili, jak je jejich vlastní vnímání často klame. 3. workshop pomůže žákům poznat, v jaké podobě se podobné příběhy objevují v médiích.

TIP

★ Lektori se mohou žáků zeptat, která česká nebo světová zpravodajská média znají, a zjistit tak jejich mediální rozhled.

Aktivita 3.2: Agenda setting, práh mediální pozornosti a mediální krajina v ČR

Pomůcky

prezentace, pracovní listy

Časová dotace

20 minut

Cíle aktivity

Žáci porozumí tomu, jak vzniká mediální sdělení a co všechno ovlivňuje jeho obsah od redakční rutiny až po vlastnickou strukturu média.

Postup:

- ★ Lektoři provedou žáky výkladově-diskuzní částí workshopu. Seznámí je s konceptem agenda setting, zpravodajskými hodnotami a novinářskou rutinou. Vysvětlí jim, které události mají větší šanci překonat práh mediální pozornosti a proč. Lektoři seznámí žáky s ideálem novinářské objektivity i s reálnými možnostmi, jak lze dosahovat vyváženosti a nestrannosti.
- ★ V průběhu workshopu vedou lektoři žáky k argumentaci a kritické diskuzi.
- ★ Lektoři i žáci mohou využívat podporu v podobě textů, diskuzních otázek a úkolů v pracovních listech.

Agenda setting

Teorie *agenda setting* neboli teorie nastolování agendy ukazuje, že média hrají klíčovou roli ve formování sociální reality, protože vybírají témata, která budou zveřejněna, a rozhodují, kolik pozornosti jim bude věnováno. Teorii představili mediální analytici **Maxwell McCombs** a **Donald Shaw** ve své studii z roku 1972, v níž se zabývali významem jednotlivých témat v prezidentských volbách v severoamerickém městě Chapel Hill v Severní Karolině. Všimli si, že nerozhodnutí voliči přisuzovali politickým tématům váhu podle toho, kolik prostoru dostala v tisku.

Teorie tedy říká, že lidé pracující v médiích (šéfredaktoři, editoři, redakční týmy i novináři samotní) rozhodují o tom, co se pomyslnou mediální branou dostane ke čtenářům, divákům a posluchačům (odtud anglický výraz **gatekeepers**). Svým výběrem média určují, která témata se stanou součástí veřejné agendy a lidé je budou vnímat jako důležitá.

Vliv na podobu i skladbu zpráv mají také jejich respondenti, tedy ti, kdo se

k tématům vyjadřují (v angl. jsou označováni jako **influencers**). Je zjevné, že některé skupiny mají do médií snazší přístup než jiné (třeba politici či byznysmeni oproti méně vzdělaným vrstvám obyvatel nebo menšinám) a díky tomu snáze prosazují své zájmy.

Rámování

Novináři i aktéři zpráv mají možnost **zdůraznit určité aspekty události nebo zasadit událost do konkrétního kontextu**. Tento proces se nazývá rámováním a má přímý vliv na to, jak problematiku vnímá publikum. Příkladem nevhodného rámování může být článek britského deníku Daily Mail z listopadu 2016 o dopravní nehodě, při které zahynula rodina pod koly nákladního auta. Řidič byl původem z Polska

Titulní strana Daily Mail, printscreen převzat z z twitterového účtu Gary Linekera

a během jízdy používal telefon. Daily Mail zveřejnil fotografie dalších 17 řidičů se zahraniční poznávací značkou, kteří věnovali při jízdě pozornost svému telefonu. Novináři tedy rámovali příběh jako problém řidičů cizinců, nikoliv jako problém telefonování za volantem.

Změna v titulku u článku na webu Deník.cz. Printscreen převzat z webu Romea.cz

Změna v titulku u článku na webu Deník.cz. Printscreen převzat z webu Romea.cz

V českých médiích je často podobně nevhodně rámováno zpravodajství o Romech. Příkladem může být změna titulku u článku o volebním úspěchu sdružení s romskými kandidáty. Deník zprávu nejprve uvedl s titulkem: *Romové v Trmicích: Dělalí bordel. Teď budou vládnout*. Zpráva byla tedy rámována údajným chováním Romů v Trmicích i přesto, že nic takového nebylo obsahem článku. Už v titulku navíc redakce implikovala, že „bordel dělali“ samotní kandidáti sdružení, ačkoliv text zprávy tomu nenasvědčoval. Na problém upozornila redakce Romea.cz a editoři Deníku změnili titlek následovně: *Ve volbách v Trmicích uspělo sdružení s romskými kandidáty*.

Práh mediální pozornosti

Překročení prahu mediální pozornosti je situace, kdy je nějaká událost, informace, aktér nebo kauza uznána médii za relevantní a hodnou zveřejnění. Co musí taková zpráva obsahovat? W. Lippmann (1965) a J. Galtung s M. Rugeo-

vou (1965) definovali faktory, které zvyšují atraktivitu zprávy a tudíž i její šanci na zveřejnění. Patří sem například **zřetelný konflikt, jednoznačnost výkladu popisované události nebo vztah události k elitním národům či osobám**. Přednost mají také události, které jsou **publiku sociálně, geograficky a kulturně bližší**.

Nastane-li ve světě nějaké neštěstí, velmi záleží na tom, kde k němu došlo a jakou mělo podobu. Studie, kterou v roce 2007 zpracovali Thomas Eisen-see a David Strömberg na základě statistického vyhodnocení mediálního pokrytí světových katastrof s tragickými následky v amerických médiích v letech 1968–2002, ukazuje, že důležitým kritériem pro překročení mediálního prahu pozornosti je **typ a místo katastrofy**. Nejmenší zastoupení mezi novinkami tak získávaly například zprávy o epidemiích, hladomorech, suchu nebo mrazu. Oproti tomu krátkodobé katastrofy (požár, výbuch sopky nebo zemětřesení) se do zpravodajství dostávaly podstatně snáze. Nejvíce pozornosti američtí novináři věnovali katastrofám v Evropě, střední i jižní Americe a Asii. Nejméně je zájmalý události v Tichomoří a Africe.

Novinářská objektivita

S nastolováním agendy a rámováním se pojí otázka novinářské objektivity. Absolutní objektivita je nedosažitelná, přesto by novináři měli usilovat při své práci alespoň o **zachování faktičnosti a nestrannosti**. Profesionální novináři to dělají tak, že se snaží oddělovat fakta od názorů, dávat názorovým oponentům stejný prostor, ověřovat svá tvrzení a zjištění na více místech a užívat neutrální formulační postupy (například nepoužívat ich-formu). Zprávy navíc vznikají jako kolektivní dílo. Kromě redaktora upravuje text nebo reportáž i editor a za vše odpovídá šéfredaktor. Několikastupňová kontrola zpráv před vydáním brání věcným chybám i jednostrannému zobrazení problematiky.

Pracovní listy

★ **Otázka na s. 1:** *Jakými tématy je rámováno zpravodajství o migrační a uprchlické krizi, případně o soužití romské komunity a majority?*

Otázka vede žáky k zamyšlení, jaká je nejčastěji perspektiva autorů zpravodajství o Romech a migrantech. Žáci mohou například uvést, že Romové jsou nejčastěji zmiňováni v souvislosti s kriminalitou, sociálním vyloučením nebo zneužíváním systému sociální politiky. Migranti a uprchlíci jsou často zobrazováni jako teroristé, bezpečnostní riziko nebo v souvislosti s odlišným náboženstvím a kulturou. S žáky lze diskutovat o tom, proč je taková mediální reprezentace minorit problematická.

★ **Otázka na s. 2:** *Které události plní v těchto dnech přední stránky novin? Proč dostávají tak velký prostor?*

Žáci se zamyslí nad aktuálním děním a vzpomenou si na události, které získávají největší prostor. Mohou zkusit vyjmenovat důvody, proč tomu tak je – např. událost má vliv na život velkého počtu lidí, jde o domácí událost, aktéry události jsou významní lidé apod.

★ **Úkol na s. 2:** Žáci si mají představit, že jsou šéfredaktory celostátně vydávaných novin a z této pozice seřadit témata článků od nejdůležitějšího po nejméně důležité. Toto pořadí se odrazí v umístění článku v novinách. Žáci jsou zároveň upozorněni, že článek na titulní straně bude mít vliv na prodejnost novin na stánkách, tedy na zisk vydavatele. Žáci umístí pravděpodobně na přední stránky témata s celostátním dosahem nebo se zajímavými aktéry. Na posledních místech pak budou témata týkající se minorit.

Lektoři vedou žáky k reflexi jejich rozhodnutí – žáci by měli během diskuze vyhodnotit, zda se rozhodovali jako šéfredaktoři spíše ekonomicky nebo zohledňovali i společenský dosah událostí. Pokud se například na jednom z posledních míst v novinách objeví zpráva o rasově motivovaném útoku, nebude to dostatečně zohledňovat společenskou nebezpečnost takového činu.

Zdroje a literatura

Eisensee, T., Strömberg, D.: *Newsdroughts, newsfloods, and US disasterrelief*, Quarterly Journal of Economics 2 (2007), s. 693–728.

Galtung, J., Ruge, M. H.: *The Structure of Foreign News*, Journal of Peace Research 1 (1965), s. 64–90.

Lippmann, W.: *Public Opinion*, New York: Free Press, 1965.

McCombs, M. E., Shaw, D. L.: *The Agenda-Setting Function of Mass Media*, Public Opinion Quarterly 2 (1972), s. 176–187.

Mounk, Y.: *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*, Harvard University Press, 2018.

Romea.cz: Deník.cz udělal bordel v titulcích. V prvním napadl Romy, druhý je v pořádku [online], www.romea.cz, 2014.

Tkaczyk, M., Pospěch, P., Macek, J.: Analýza mediálního pokrytí uprchlické krize. Výzkumná zpráva [online], www.researchgate.net, 2015.

Trampota, T.: *Zpravodajství*, Praha: Portál, 2006.

Aktivita 3.3: Mediální krajina v ČR

Pomůcky

prezentace, pracovní listy

Časová dotace

10 minut

Cíle aktivity

Žáci poznají současnou vlastnickou strukturu českých médií a dozví se více o etice novinářské práce. Zamyslí se nad tím, jaký vliv může mít vlastnictví média na jeho obsah.

Postup:

- ★ Lektoři seznámí žáky s největšími českými médii a jejich vlastníky. Vysvětlí jim, že vedle soukromých médií existují i média veřejné služby a nově se v českém prostředí objevují i nezávislá média.
- ★ Studenti si mohou tabulku médií spolu s vlastnickou strukturou přepsat do pracovních listů.

Mapa českých médií

Ještě na přelomu prvního a druhého desetiletí 21. století patřila většina českých médií zahraničním vlastníkům. Situace se ale v posledních letech změnila a nyní jsou majiteli některých důležitých českých médií lidé, kteří mají v České republice nejen ekonomické, ale i politické zájmy. Pro porozumění kontextu, ve kterém zprávy vznikají, je pro čtenáře stále důležitější znát vlastnickou strukturu média.

Velké mediální domy:

- **Mafra** je největší českou mediální společností. Vydává například tištěné MF Dnes, Lidové noviny, Metro, 5+2 a provozuje také zpravodajské weby Idnes.cz a Lidovky.cz. Na podzim 2018 společnost oznámila, že kupuje také Bauer Media, pod kterými vychází například lifestyle časopisy jako Žena a život, Rytmus života nebo Cosmopolitan. Mafra patří stejně jako Stanice O (vydavatel TV Óčko) nebo Londa, s. r. o. (vydavatel Rádia Impuls), mezi společnosti koncernu Agrofert. Všechna tato média patří svěreneckému fondu založenému českým premiérem a předsedou hnutí ANO Andrejem Babišem.

- Společnost **Czech News Center** vydává například deníky Blesk, Aha!, Sport, E15 nebo týdeník Reflex. Společnost je součástí koncernu Czech Media Invest, kterou kontrolují podnikatelé Daniel Křetínský a Patrik Tkáč.

- Společnost **Borgis** vlastněná Zdeňkem Porybným vydává deník Právo. Spolu se společností Seznam.cz, a. s., provozuje Borgis také zpravodajský web Novinky.cz.

- Společnost **Seznam.cz** vedle webu Novinky.cz vlastní také Seznam TV a jejím zakladatelem a majitelem je Ivo Lukačovič.

- Vydavatelství **Economia** je majetkem Zdeňka Bakaly a mezi hlavní vydávané tituly patří Hospodářské noviny nebo Respekt. Economia provozuje také DVTV a Aktualne.cz.

- Společnost **Empresa Media** provozuje například TV Barrandov a vydává týdeníky Týden nebo Instinkt. Většinovým majitelem společnosti i ředitelem TV Barrandov je Jaromír Soukup, který v lednu 2019 oznámil, že vstoupí do politiky se stranou List Jaromíra Soukupa.

- Pod společnost **Penta Investments** patří vydavatelství Vltava Labe Press, které vydává například regionální noviny Deník a týdeník Story. Spolumajitelem Penta Investments je český podnikatel Marek Dospiva.

- Společnost **Our Media** vlastněná Ivo Valentou provozuje například web Parlamentní listy. Valenta je senátorem a zlínským zastupitelem.

Vedle soukromých médií existují v ČR ještě média veřejné služby, která čerpají prostředky z veřejných zdrojů. Mezi ně patří **Česká televize** a **Český rozhlas** (a **Česká tisková kancelář**, která je ale financována z prodeje zpravodajských materiálů médiím). Nově se objevují také nezávislá média, která mají transparentní financování – prostředky získávají od sponzorů, z dotací a příspěvků od čtenářů. Mezi ně patří například web Hlídací pes, Deník N, měsíčník Reportér nebo Neovlivní.cz. Nezávislá média podporuje Nadační fond nezávislé žurnalistiky. Média veřejné služby a nezávislá média se snaží naplňovat veřejný zájem – kontrolovat mocné a poskytovat prostor pro demokratickou diskuzi.

Média a sociální bubliny

Zpravodajský server Lidovky.cz analyzoval politickou profilaci českých konzumentů internetového zpravodajství na sociálních sítích. Redaktoři zjistili, že uživatelé, kteří „lajkuji“ příspěvky tradičních stran (např. ODS, ČSSD či KDU-ČSL), dávají přednost mainstreamovým médiím jako DVTv, ČT 24 nebo

Idnes.cz. Oproti tomu podporovatelé Bloku proti islámu, SPD nebo Úsvitu přímé demokracie sledují například weby Parlamentní listy, Protiproud nebo Eurozprávy.cz. Uživatelé internetu se tak uzavírají do **názorových bublin**. Informace mimo jejich bublinu se k nim často nedostávají.

Rozdílný přístup k novinářské etice

Novináři z tradičních médií se kromě dalších pravidel své profese zavazují dodržovat při své práci **etický kodex**. Vedle etického kodexu Syndikátu novinářů ČR pro ně často platí i etický kodex jejich média. Součástí etiky novinářské práce je například zveřejňování informací se známým původem, rozlišování faktů od názorů nebo snaha neodchylovat se od pravdy. Dodržování těchto zásad po redaktorovi v běžných redakcích kontroluje vždy ještě minimálně editor. Některá média ale tato základní etická pravidla obcházejí, což jim umožňuje zveřejňovat hoaxy, ničím nepodložené názorové texty nebo dokonce konspirační teorie. Příkladem může být web Parlamentní listy, který v dubnu 2017 vydal zcela vymyšlené články dvou bývalých novinářů. V jednom se psalo, že teroristé chtějí prostřednictvím útoků donutit Evropany jezdit na kole. Další text popisoval, že USA práškují Syřany tzv. chemtrails – chemikáliemi, které ovlivňují lidskou mysl. Zprávy samozřejmě pravdivé nebyly a jejich autoři pouze chtěli ukázat, jak snadné je publikovat na tomto webu i zjevně nepravdivé texty. Po zjištění, s jakým záměrem autoři své texty poslali, Parlamentní listy oba články stáhly.

Pracovní listy

★ **Aktivita na s. 3** vede žáky k tomu, aby rozřadili česká média do tří kategorií (média veřejné služby, soukromá média, nezávislá média). U soukromých médií doplní i vlastníka.

Zdroje a literatura

Aktualne.cz: Cyklistika jako cíl teroristů a chemtrails. Parlamentní listy vydaly falešné články. Tajně je stáhly [online], www.aktualne.cz, 2017.
Lidovky.cz: Češi v zajetí sociálních bublin [online], www.lidovky.cz, 2016.
Neovlivni.cz: Vnitro má databázi dezinformačních webů. Koho na ni zařadilo? [online], www.neovlivni.cz, 2018.
Syndikát novinářů: Etický kodex [online], www.syndikat-novinaru-cr-z-s.webnode.cz, 2017.
Trampota, T.: *Zpravodajství*, Praha: Portál, 2006.
Webové stránky jednotlivých médií a mediálních domů.

Aktivita 3.4: Simulace redakční práce

Pomůcky

flipchartové papíry, fixy, soubor textů, soubor fotografií a ilustrací, lepidlo a nůžky

Časová dotace

40 minut

Cíle aktivity

Žáci si zkusí zpracovat událost podle názorové profilace tištěného média. Porozumí tak lépe prostředkům, se kterými novináři pracují a které mohou snadno zneužít tak, že zpráva nebude neutrální.

Postup:

★ Lektori rozdělí třídu na 3 skupiny (případně 6 skupin, pokud je třída větší než cca 24 osob). Všem skupinám rozdají stejné materiály: soubor perexů (úvodních odstavců novinových článků), skutečných zpráv a ilustračních fotografií, flipchartový papír, nůžky, lepidlo a fixy. Vysvětlí jim, že aktivita je časově omezena (maximálně 30 min). Uzávěrka je stejně jako v novinové redakci neúprosná.

Třída, která si v aktivitě 1.4 vybrala otázku integrace Romů, bude i nyní pracovat s texty a obrazovým doprovodem spojenými s touto problematikou. Třída, která řešila otázku přijímání migrantů a uprchlíků, bude vybrané téma zpracovávat i v rámci posledního workshopu.

Články o integraci Romů

★ Lektori zadají každé skupině jinou názorovou profilaci jejich média: 1. skupina bude mít za úkol připravit materiál, který by mohl vyjít v médiu, které se zaměřuje na témata spojená s romskou menšinou (např. Romea.cz), 2. skupina bude zpracovávat článek pro médium, které zneužívá protiromských nálad ve společnosti (např. Parlamentní listy), a 3. skupina si bude moci vybrat, zda chce zpracovávat text pro seriózní, nebo bulvární médium (seriózním může být např. irozhlas.cz, bulvárním např. Aha.cz).

★ Žáci všech tří skupin se zamyslí nad tím, které konkrétní médium si s ohledem na zadanou názorovou profilaci vyberou.

★ Každá skupina si vybere jeden z textů, který upraví tak, aby mohl vyjít ve vybraném médiu. K textu vymyslí vhodný titulek. Na závěr vyberou žáci v každé skupině fotografie nebo ilustrace, které by významově podpořily obsah textu a titulku.

Články o přijímání migrantů a uprchlíků

★ Lektori zadají každé skupině jinou názorovou profilaci jejich média: 1. skupina bude mít za úkol připravit materiál, který by mohl vyjít v médiu, které se zaměřuje na témata spojená s menšinami (např. Romea.cz). 2. skupina bude zpracovávat článek pro médium, které zneužívá protimigračních a protiuprchlických nálad ve společnosti (např. Parlamentní listy) a 3. skupina si bude moci vybrat, zda chce zpracovávat text pro seriózní, nebo bulvární médium (seriózním může být např. irozhlas.cz, bulvárním např. Aha.cz).

★ Žáci všech tří skupin se zamyslí nad tím, které konkrétní médium si s ohledem na zadanou názorovou profilaci vyberou.

★ Každá skupina si vybere jeden z textů, který upraví tak, aby mohl vyjít ve vybraném médiu. K textu vymyslí vhodný titulek. Na závěr vyberou žáci v každé skupině fotografie nebo ilustrace, které by významově podpořily obsah textu a titulku.

★ Po „uzávěrce“ vyzvou lektori zástupce z každé skupiny, aby představili zpracovaný materiál. Lektori se ptají žáků:

- Proč jste si vybrali tento text/toto téma? Co jste zdůraznili?
- Proč jste dali textu tento titulek? Jaký mohl mít vliv na vyznění textu? Jaké emoce mohl u čtenářů vyvolat?
- Proč jste vybrali tento obrazový doprovod? Jaký mohl mít vliv na vyznění textu? Jaké emoce mohl u čtenářů vyvolat?

★ Na závěr se lektori studentů zeptají, zda se struktura některých vytvořených mediálních příběhů podobala struktuře příběhů, které žáci sestavili na začátku 2. workshopu. Pokud žáci podobnost najdou, zeptají se lektori, jak je možné, že v médiích vychází takto odlišné příběhy, které se však týkají stejné problematiky?

★ Žáci mohou na závěr vyjmenovat opatření, která by mohla pomoci tomu, aby zpravodajství nebylo jednostranné. Mohou například navrhnout přidání neutrálnějšího obrazového doprovodu, kontrolu editory před vydáním, reflexi vlastních předsudků z pozice novinářů, zjištění názoru dalších aktérů události apod.

Příklady perexů

Články o začleňování romské komunity

Od února 2017 sužuje romskou komunitu v Ústí nad Labem „nemoc špinavých rukou“. Teď hepatitida typu A ustupuje. Hygienici jsou ale přesvědčeni, že se objeví znovu. Při epidemii žloutenky v krajském městě onemocnělo 415 lidí. Boj proti ní stál více než 2,4 milionu korun.

Zdroj: https://www.idnes.cz/usti/zpravy/epidemie-zloutenka-romove-usti-nad-labem-hygienici-varovani.A180417_395902_usti-zpravy_vac2

Vaše dítě tady nechceme, naznačují často ředitelé škol romským rodičům. Bojí se, že pokud jejich děti přijmou, ostatní rodiče svoje děti přehlásí na jinou školu, a posílají je proto na segregované školy. Těch v České republice stále existuje přes 80 a romské děti tvoří více než polovinu jejich žáků.

Zdroj: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/segregace-skoly-romske-deti-problem-ostava-asociace-romskych-rodicu.A171115_133825_domaci_nub

Pod pokličkou to vře. Zdevastované paneláky a nešťastné rodiny narušují úřadům pohodu. Před deseti lety se na litvínovském sídlišti Janov rozpadly tradiční sousedské vztahy a dlouhodobé napětí v listopadu 2008 přerostlo v první velkou protiromskou demonstraci na severu Čech. Příběhy tří žen z Mostecky ukazují, jak je život na severu Čech drsný.

Zdroj: <https://www.denik.cz/regiony/hrozive-sidliste-v-litvinove-a-nestastne-rodiny-na-severu-cech-je-drsny-zivot-20180918.html>

Otřesný útok na policejní hlídku se odehrál v úterý při nočním zásahu v Krupce na Teplicku. Při zatýkání opilého řidiče jeden z přihlížejících zaútočil fyzicky na policistku. Nejprve ji povalil na zem a pak ji udeřil kamenem do hlavy. Když se žena sesunula k zemi, jiný z místních obyvatel po ní hodil další kámen. Šokující událost zachytil jeden ze svědků na video.

Zdroj: <https://www.blesk.cz/clanek/zpravy-krimi/536220/brutalni-napadeni-hlidky-v-krupce-romove-po-policistce-hazeli-kameni-bezmocne-kleceli-na-zemi.html>

Od počátku dubna se v městské hromadné dopravě v Ostravě pohybují asistenti přepravy, kteří mají dohlížet na pořádek a dodržování přepravních podmínek. Za jediný měsíc donutili vystoupit na téměř šest stovek cestujících a dalších 1 700 nenechali ani nastoupit. Místní Romové se ale domnívají, že asistenti kontrolují převážně je, což považují za diskriminační. Radnice i dopravní podnik toto tvrzení odmítají.

Zdroj: https://www.lidovky.cz/domov/v-ostravske-hromadne-doprave-dohlizi-na-poradek-asistenti-romove-mluvi-o-diskriminaci.A170503_184851_In_domov_rsa

Články o přijímání migrantů a uprchlíků

Osmnáctiletý Sarhadi Bilal Ahmad, který měl letos 9. září v Budapešti znásilnit 21letou ženu, mohl zůstat v Maďarsku díky právní pomoci, kterou mu poskytla nevládní organizace Helsinský výbor. Tvrdí to provládní server origo.hu.

Zdroj: <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/483723-afghanci-ktery-znasilnil-madarku-pomahala-vyridit-pobyt-nevladni-organizace.html>

Český turista natočil v Řecku na Krétě video, které publikoval na internetu s komentářem, že zachycuje topící se migranty. Záznam sdílelo několik zpravodajských webů v Evropě. Ve skutečnosti ovšem zachytil scénu z filmu o turecko-řecké válce z počátku 20. století. Podle zjištění některých médií je autorem videa policista, kterého teď kvůli tomu vyšetřují.

Zdroj: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/cech-recko-kreta-video-topeni-migrantu-hoax-migrace-policista-sumperk-fake-news.A180912_092631_domaci_lre

Na čtyři muže ukryté pod plachtou kamionu narazili ve čtvrtek v Mikulově jihomoravští policisté. Černí pasažéři, kteří do Česka dorazili nelegálně, o sobě tvrdili, že jsou z Afghánistánu. Teď je čeká vyhoštění.

Zdroj: https://www.idnes.cz/brno/zpravy/migrace-uprchlici-kamion-jizni-morava-mikulov-migranti-naves.A180921_083051_brno-zpravy_mos1

Teplice – Šanovský park a Arabové, to je každoroční téma v Teplicích. Dělají nepořádek, nerespektují místní pravidla a ve večerních a nočních hodinách jsou hluční. Někteří místní to už nevydrželi a vyšli do ulic, se svými psy, coby postrachem Arabů. Do šanovského parku zamířili před týdnem, na páteční večer 24. července podobnou akci svolali znova. Působnost muslimů v Teplicích se letos také stala tématem ankety na FCB.

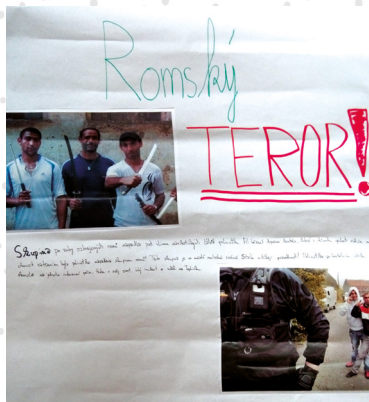
Zdroj: https://www.denik.cz/z_domova/nedelejte-nam-tu-bordel-a-budeme-vas-vice-brat-20150724-5evi.html

Německé úřady zadržely ve spolkových zemích Sasko a Bavorsko šest mužů kvůli podezření z vytvoření teroristické pravicově extremistické organizace s názvem Revolution Chemnitz. Ta údajně plánovala útoky na migranty a podle agentury Reuters i na politiky. Podle spolkového státního zastupitelství bylo kromě toho prohledáno několik bytů a dalších prostor v Sasku, informovala agentura DPA.

Zdroj: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/extremiste-chteli-v-chemnitzu-utocit-na-migranty-policie-je/r~e14712b4c55b11e8b3e20cc47ab5f122/>

Příklady prací:

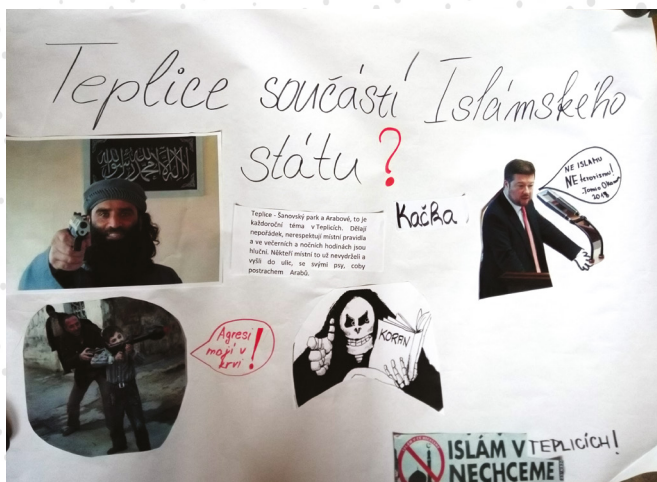
Protiromsky a protimigračně zaměřené médium

Média zaměřená na problematiku Romů a národnostních minorit

Bulvární média

Aktivita 3.5: Závěrečná reflexe workshopu a celého vzdělávacího programu

Časová dotace

15 minut

Cíle aktivity

Zhodnotit nové poznatky získané během workshopu.

Postup:

★ Žáci zhodnotí, co nového se během workshopu dozvěděli a nakolik to pro ně bylo přínosné. Lektori v průběhu debaty pokládají žákům například následující otázky:

- Co vás v průběhu workshopu nejvíc překvapilo?
- Co jste si zapamatovali?
- O čem byste se chtěli více dozvědět?

2. Lektori vyzvou žáky, aby na poslední stranu pracovních listů vlastními slovy napsali reflexi k celému programu. Žáci mohou psát volně, v celých větách cokoliv, co je napadne. Lektori upozorní žáky, že texty nebudou vybírány a nikdo nebude kontrolovat to, co žáci napíší. Jako inspiraci mohou lektori položit žákům otázky z pracovních listů na s. 4.

★ Lektori vyzvou žáky, zda se nechtějí podělit o to, co napsali. Zájemci mohou přečíst celý text nebo třeba jen krátkou část.

★ Na závěr se lektori se žáky rozloučí a poděkují za aktivitu během workshopů.

Místo závěru užitečné odkazy na zajímavé organizace, projekty a iniciativy

Agora Centra Europe: <https://www.agora-ce.cz/>

★ česká nezisková organizace usilující o upevňování demokratických principů ve společnosti a zlepšování dialogu mezi státní správou, samosprávou, širokou veřejností a dalšími subjekty

Demagog: <https://demagog.cz/>

★ factcheckingová platforma, která má za cíl kultivovat veřejnou debatu v České republice, a to zejména prostřednictvím ověřování faktických tvrzení politické elity

Encyklopedie migrace: <https://www.encyclopediaofmigration.org/>

★ interaktivní mapa světové migrace

Fakescape: <http://fakescape.cz/>

★ úniková hra, která pomáhá studentům rozpoznat manipulace nebo falešné zprávy a může tak pomoci při výuce mediální gramotnosti, autory jsou studenti politologie z Masarykovy univerzity

Manipulátoři: <https://manipulatori.cz/>

★ publicistický web, který se mimo jiné věnuje vyvracení hoaxů a manipulací v mediálním a veřejném prostoru

Mapa médií: <http://mapamedii.cz/>

★ web shromažďující informace o českých médiích, který je výsledkem spolupráce Nadačního fondu nezávislé žurnalistiky, katedry žurnalistiky na FSS MU a oboru Studia nových médií na FF UK

Nadační fond nezávislé žurnalistiky: <https://www.nfnz.cz/>

★ fond podporující redakce i jednotlivce, kteří se věnují seriózní novinářině a ctí principy liberální demokracie

Vzdělávací programy Centra současného umění Dox: www.dox.cz/cs/program?schools-and-groups=on&type=from-now

★ seznam vzdělávacích programů Centra současného umění Dox – mimo jiné obsahuje i programy týkající témat veřejný prostor nebo manipulace v médiích

Zvolsiinfo.cz: <http://zvolsi.info/>

★ skupina studentů Masarykovy univerzity, kteří vytvářejí výukové programy a přednášky o tom, jak čelit dezinformacím

Poznámky

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

— Poznámky

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

DEMOKRACIE, PRAVDA A MÉDIA ANEB JAK SE VYZNAT VE SLOŽITÉM SVĚTĚ

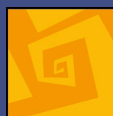
V roce 2019 vydalo Multikulturní centrum Praha, z. s., Náplavní 1, 120 00 Praha 2

Autoři textu: Tereza Cajthamlová, Jan Dítko

Grafická úprava: Michaela Padrtová

Foto a grafika: archiv Multikulturního centra Praha, z. s.,
Pexels.com, Pixabay.com a Adobe Stock

1. vydání

multikulturní
centrum
praha

EVROPSKÁ UNIE

Evropské strukturální a investiční fondy
OP Praha – pól růstu ČR

Projekt „Občanské interkulturní vzdělání
– Aktivní občanství a kulturní tolerance“ je spolufinancován EU.